

Η Υπέρβαση του Σημείου Κορύφωσης της Ελληνικής Επίθεσης στη Μικρά Ασία την Περίοδο του Θέρους του 1921

Διονύσιος Τσιριγώτης

ΣΥΝΟΨΗ

Η παρούσα μελέτη ενασχολείται με ένα θεμελιώδες ζήτημα της στρατιωτικής στρατηγικής που είναι η επίδραση της υπέρβασης του σημείου κορύφωσης της επίθεσης στο μέτρο αποτελεσματικότητάς της. Επιλέγοντας ως μελέτη περίπτωσης τις στρατιωτικές επιχειρήσεις των μετаноεμβριανών Ελληνικών κυβερνήσεων στη Μικρά Ασία, την περίοδο Μαρτίου-Αυγούστου 1921, θα διερευνήσουμε εάν και σε ποιο βαθμό η υπέρβαση του σημείου κορύφωσης της Ελληνικής επίθεσης οδήγησε στην αποδιάρθρωση της Ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής. Δεδομένου ότι η υλοποίηση του κεντρικού πολιτικού στόχου της Ελληνικής υψηλής στρατηγικής βασίστηκε αποκλειστικά στην υιοθέτηση-εφαρμογή μιας επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής άμεσης προσέγγισης, η αδυναμία της Ελληνικής πολιτικής ηγεσίας να αναγνωρίσει το σημείο κορύφωσης της επίθεσης οδήγησε στην αναστροφή του σημείου κορύφωσης της άμυνας για τις κεμαλικές δυνάμεις με αποτέλεσμα την ανάκτηση της ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος στο θέατρο επιχειρήσεων και την τελική τους επικράτηση.

Λέξεις κλειδιά: Ελλάδα, Μικρά Ασία, Στρατιωτική Στρατηγική, Σημείο Κορύφωσης, Εθνικιστικό Κίνημα Κεμάλ, Σαγγάριος.

Σκοπός

Αντικειμενικός σκοπός της μελέτης είναι η ανάλυση της υπέρβασης του σημείου κορύφωσης της επίθεσης στο μέτρο αποτελεσματικότητας της στρατιωτικής στρατηγικής. Ως εκ τούτου μέσα από την περιπτωσιολογική ανάλυση της Ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής στη Μικρά Ασία κατά την περίοδο του επιθετικών επιχειρήσεων Μαρτίου-Αυγούστου του 1921, αναδεικνύεται η υπέρβαση του σημείου κορύφωσης της Ελληνικής επίθεσης και αντίστροφα η υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της άμυνας των κεμαλικών δυνάμεων. Η υιοθέτηση μιας επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής εκμηδένισης από τις Ελληνικές μετаноεμβριανές κυβερνήσεις, εδραζόμενη αποκλειστικά σε συντελεστές εσωτερικής οικονομικο-στρατιωτικής εξισορρόπησης και η αδυναμία της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας για την επίτευξη μιας αποφασιστικής νίκης, οδήγησε στην αποδιάρθρωση της Ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής στη Μικρά Ασία.

Για παραπομπή στο άρθρο: Διονύσιος Τσιριγώτης «Η Υπέρβαση του Σημείου Κορύφωσης της Ελληνικής Επίθεσης στη Μικρά Ασία την Περίοδο του θέρους του 1921», *ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΝ*, Τ. 4, (Χειμώνας 2022), 1-26.

Εισαγωγή

Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται η περιπτωσιολογική ανάλυση ενός κεντρικού ζητήματος της στρατηγικής θεωρίας που συνίσταται στην έννοια του σημείου κορύφωσης της επίθεσης και αναλύεται στη μελέτη του Carl von Clausewitz, *Περί Πολέμου*.¹ Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Πρώσος στρατιωτικός και θεωρητικός του πολέμου, υπάρχει ένα βέλτιστο σημείο το οποίο μπορεί να επιτύχει ο επιτιθέμενος, οδηγώντας τον είτε στην επίτευξη του στρατιωτικού στόχου – τη νίκη – είτε όχι. Πέρα από αυτό το σημείο ο βαθμός αποτελεσματικότητας της επιθετικής δράσης αρχίζει να φθίνει με αυξανόμενο ρυθμό, ενώ ταυτόχρονα μεγαθύνεται η δυνατότητα αποφασιστικής αντεπίθεσης από τον αμυνόμενο. Αυτό γιατί αν και

*«υπάρχουν στρατηγικές επιθέσεις που οδηγούν απευθείας στην ειρήνη, αποτελούν την εξαίρεση οι περισσότερες εξ αυτών οδηγούν μέχρι το σημείο εκείνο όπου η εναπομένουσα ισχύς είναι δυνατή για άμυνα, αναμένοντας τη συνθηκολόγηση/ειρήνη. Πέρα από αυτό το σημείο, η κλίμακα αντιστρέφεται και η αντίδραση, (του αμυνόμενου), πραγματώνεται με βαθμό ισχύος υπέρτερο από την αρχική επίθεση. Αυτό είναι που ορίζω ως σημείο κορύφωσης της επίθεσης».*²

Συνεπώς «ο φυσικός στόχος όλων των επιχειρησιακών σχεδίων,[...] είναι το σημείο κορύφωσης στο οποίο η επίθεση γίνεται άμυνα. Αν κάποιος οδηγήτο πέρα από αυτό το σημείο, δεν θα ήταν απλώς μια άχρηστη προσπάθεια που δεν θα μπορούσε να συμβάλει στην επιτυχία του. Στην πραγματικότητα, θα ήταν επιζήμιο».³

Αναλυτικότερα στο πέμπτο κεφάλαιο του εβδόμου βιβλίου του *Περί Πολέμου* ο Κλαούζεβιτς προσδιορίζει την έννοια του σημείου κορύφωσης της επίθεσης ως το χρονικό και χωρικό εκείνο σημείο κατά το οποίο η μαχητική δύναμη του επιτιθέμενου παύει να είναι μεγαλύτερη από εκείνη του αμυνόμενου με αποτέλεσμα η συνέχιση της επιθετικής του δράσης πέρα από το εν λόγω σημείο να τον θέτει σε υψηλό κίνδυνο. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Κλαούζεβιτς, «όλοι οι επιτιθέμενοι διαπιστώνουν ότι η δύναμή τους μειώνεται καθώς προχωρούν». Εφόσον οι περισσότερες επιθέσεις δεν οδηγούν απευθείας στο τέλος των εχθροπραξιών, αλλά αντ' αυτού φτάνουν σε ένα σημείο κορύφωσης, όπου η «ανώτερη δύναμη του επιτιθέμενου... αρκεί μόνο για να διατηρήσει μια άμυνα και να περιμένει την ειρήνη».⁴

Η φθίνουσα δύναμη της επίθεσης είναι αποτέλεσμα των ακόλουθων παραγόντων:⁵

(α) της κατοχής εχθρικής χώρας,

¹ Καρλ φον Κλαούζεβιτς, *Περί του Πολέμου*, (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1999). Για ενδελεχή ανάλυση βλ. Michael Handel, *Masters of War: Classical Strategic Thought*, 3^η και εμπλουτισμένη έκδ., (London: Frank Cass, 2002), 181-88.

² Βλ. αναλυτικότερα Carl von Clausewitz, *On War*, Michael Howard and Peter Paret (επιμ., μτφ.), (Princeton: Princeton University Press, 1989), 528.

³ Clausewitz, *On War*, 570. Ioannis Nioutsikos "The Greek Military Strategy in the Asia Minor Campaign, 1919-1922: An Application of Clausewitz's Theory on Culmination" στο Konstantinos Travlos (επιμ.), *Salvation and Catastrophe: The Greek-Turkish War 1919-1922* (Lanham MD: Lexington Books, 2020), 143-71.

⁴ Antulio J. Echevarria II, *Clausewitz and Contemporary War*, (New York: Oxford University Press, 2007), 162. Clausewitz, *On War*, 528.

⁵ Clausewitz, *On War*, 567.

- (β) της ανάγκης διασφάλισης των γραμμών επικοινωνιών-συγκοινωνιών,
- (γ) των απωλειών που προκλήθηκαν από τις μάχες και τις ασθένειες,
- (δ) του ανεφοδιασμού (σε προσωπικό και υλικό) σε μεγαλύτερες αποστάσεις,
- (ε) της ανάγκης να πολιορκηθούν, να παρατηρηθούν ή να διεξαχθούν επιθέσεις στα φρούρια που συγκροτούν την αμυντική γραμμή,
- (στ) στην ηθική και φυσική κάμψη των ενεργειών και
- (ζ) στην αποστασία των συμμάχων.

Ενώ ο επιτιθέμενος αναλαμβάνει το κόστος της υπεράσπισης και διακράτησης των εδαφών που κατέχει, αυξάνοντας υπέρμετρα τις επιμελητειακές του ανάγκες, ο αμυνόμενος οπισθοχωρώντας στο εσωτερικό, οδηγείται στο σημείο κορύφωσης της άμυνας του ενισχύοντας τη μαχητική του ισχύ και αποκτώντας τη δυνατότητα για αποφασιστική αντεπίθεση.⁶ Η αύξουσα δύναμη της άμυνας οφείλεται στην οπισθοχώρηση του αμυνόμενου πίσω στις γραμμές βάσεις, επικοινωνιών-ανεφοδιασμού του, στην υποστήριξή του από τον (προφανώς φίλιο) αυτόχθονα πληθυσμό, καθώς και στην εξωτερική οικονομικο-στρατιωτική του εξισορρόπηση από τις συμμαχίες του.

Αντίστοιχα, ο αμυνόμενος δύναται να αποτρέψει μια γρήγορη και ολοκληρωτική ήττα του με τη χρήση εναλλακτικών πολιτικών και στρατιωτικών στρατηγικών. Μπορεί να διεξάγει έναν πόλεμο φθοράς, μπορεί να εφαρμόσει κινητή άμυνα ή να προβάλει άμυνα σε διαφορετικά θέατρα πολέμου ανταλλάσσοντας το χώρο με τον χρόνο για να καθυστερήσει τον επιτιθέμενο. Θα μπορούσε ακόμη να χρησιμοποιήσει τον χρόνο που κέρδισε από τις αμυντικές του επιχειρήσεις για να διαθέσει πρόσθετους πόρους ή ν' αναζητήσει νέους συμμάχους. Ο χρόνος δύναται να καταστεί πολύτιμος σύμμαχος για τον αμυνόμενο στην περίπτωση που διαθέτει επιπρόσθετους πόρους. Εν ολίγοις το σημείο κορύφωσης για τον αμυνόμενο και τον επιτιθέμενο καθορίζεται χωροχρονικά. Για παράδειγμα, εάν ο αμυνόμενος μπορεί να αποτρέψει την ήττα του θα κερδίσει αρκετό χρόνο για να συγκεντρώσει και να διαθέσει τους πόρους τους στο επιλεγόμενο σημείο της αντεπίθεσής του, με αποτέλεσμα να καθίσταται αδύνατη ή εξαιρετικά ισχνή η πιθανότητα διακράτησης του εδάφους που κατείχε ο επιτιθέμενος μετά το πέρας της επίθεσης. Με διαφορετική διατύπωση, ο επιτιθέμενος καλείται να υπερασπιστεί οτιδήποτε έχει κατακτήσει, αυξάνοντας υπέρμετρα τις επιμελητειακές και συγκοινωνιακές του ανάγκες, ενώ ο αμυνόμενος να επανακτήσει βήμα προς βήμα τα κατακτηθέντα εδάφη.⁷ Δηλαδή η επιτυχία στην άμυνα είναι να έλξεις τον επιτιθέμενο στο επιθετικό αποκορύφωμα και μετά να διεξάγεις μια επίθεση για να επιταχύνεις την αμυντική κορύφωση του εχθρού. Κατά τη

⁶ Προσημειώνουμε ότι ο Κλαούζεβιτς δεν ονοματοδότησε την έννοια του σημείου κορύφωσης της άμυνας αλλά την περιέγραψε, θεωρώντας τη μετάβαση από την άμυνα στην επίθεση ως ένα από τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά της πρώτης στο επιχειρησιακό επίπεδο. Η υπέρβαση του σημείου κορύφωσης της άμυνας επιτυγχάνεται όταν η επίθεση έχει υπερβεί το σημείο κορύφωσής της. Αποτέλεσμα είναι η αλλαγή της ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος προς την πλευρά του αμυνόμενου, την οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει για τη διεξαγωγή αντεπίθεσης. Αυτό γιατί ενώ για τον επιτιθέμενο το σημείο κορύφωσης αποκρυσταλλώνεται στην αδυναμία του να συνεχίσει την επιθετική του δράση, εξετάζοντας το ενδεχόμενο να επιστρέψει σε αμυντική στάση ή να οδηγηθεί σε μια επιχειρησιακή παύση, για τον αμυνόμενο η υπέρβαση του σημείου κορύφωσης της άμυνας συνδέεται με την ενίσχυση των συντελεστών ισχύος του σε βαθμό τέτοιο που του επιτρέπουν να μεταστρέψει την αμυντική φύση της στρατιωτικής του στρατηγικής σε επιθετική διεξάγοντας μια αποφασιστική αντεπίθεση.

⁷ Βλ. Hans-Peter von Kirchbach, *Clausewitz and the Culmination Point of Victory* (Carlisle Barracks: U.S. Army War College, 1989), 28.

διάρκεια των προσπαθειών σταθεροποίησης, το σημείο κορύφωσης μπορεί να προκύψει από τη διάβρωση της εθνικής βούλησης, την πτώση της λαϊκής υποστήριξης, τα ζητήματα που αφορούν τη νομιμότητα ή τον περιορισμό ή μια πολιτική επίλυση.

Αξιζει να επισημανθεί ότι ο Πρώσος θεωρητικός του πολέμου αναγνωρίζει ότι «μια εξασθένιση της επίθεσης μπορεί να ακυρωθεί εν μέρει ή πλήρως... από μια εξασθένιση της άμυνας». Συναφώς ούτε η επίθεση ούτε η άμυνα είναι έννοιες αλληλοαποκλειόμενες, εφόσον περιλαμβάνουν σημαντικά στοιχεία αλλήλων. «Υπάρχει επομένως στην πράξη της επίθεσης, ειδικά όσον αφορά τη στρατηγική, μια συνεχής παραλλαγή και σύνδεση μεταξύ επίθεσης και άμυνας».⁸ «Η άμυνα φυσικά δεν θα ήταν τίποτα χωρίς την αντεπίθεση. Κάθε επίθεση, πρέπει να τελειώνει είτε με ειρήνη είτε με άμυνα».⁹

Υπό αυτό το πρίσμα, στις γραμμές που ακολουθούν θα αποκωδικοποιήσουμε τα αίτια και τα αιτιατά της υπέρβασης του σημείου κορύφωσης της επίθεσης, αφενός για να διερευνηθεί πραγματολογικά ο βαθμός σπουδαιότητάς του ως προς την επίτευξη του προσδιορισμένου στρατιωτικού στόχου και αφετέρου για να αξιολογηθεί το μέτρο επίδρασής του στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής.¹¹ Αυτό γιατί μια ενδεχόμενη ατυχής ή μη έγκαιρη αναγνώριση της υπέρβασης του σημείου κορύφωσης της επίθεσης από την εκάστοτε στρατιωτική ηγεσία έχει άμεσο αντίκτυπο στο μέτρο αποτελεσματικότητας της στρατιωτικής και κατ' επέκταση της υψηλής στρατηγικής.

Ως εκ τούτου, το μεθοδολογικό πλαίσιο της παρούσας μελέτης επικεντρώνεται στην απαρίθμηση, την ανάλυση και τον έλεγχο των αιτιών και των αποτελεσμάτων της υπέρβασης του σημείου κορύφωσης της επίθεσης, υπό το πρίσμα ενός σημαντικού ιστορικού γεγονότος, της Ελληνικής εκστρατείας στη Μικρά Ασία. Μέσα από τη συγκριτική ανάλυση δύο ανταγωνιστικών στρατιωτικών στρατηγικών, της ελληνικής και της κεμαλικής, κατά την περίοδο των ελληνικών επιθετικών επιχειρήσεων Μαρτίου και Ιουλίου-Αυγούστου 1921. Συνακόλουθα, αφού προσδιορίσουμε το γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό περιβάλλον την εποχής, καταδεικνύοντας τα στρατηγικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μικρά Ασία και τη διαμορφωθείσα ισορροπία ισχύος, θα αναλύσουμε τα αίτια που οδήγησαν στην υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της ελληνικής επίθεσης και θα οδηγηθούμε στην εξαγωγή συμπερασμάτων που αναδεικνύουν τις ικανές και αναγκαίες συνθήκες για την έγκαιρη και ορθή ανάγνωση του σημείου κορύφωσης της επίθεσης.

⁸ Clausewitz, *On War*, 524.

⁹ Echevarria II, *Clausewitz and Contemporary War*, 161.

¹¹ Η υψηλή στρατηγική είναι η τέχνη, η ικανότητα της χρήσης όλων των διαθέσιμων μέσων του κράτους –οικονομίας, τεχνολογίας, διπλωματίας, λαού, ενόπλων δυνάμεων κ.ά.– για την επίτευξη των ιεραρχημένων και προσδιορισμένων πολιτικών στόχων. Αναλυτικότερα για την οροθέτηση, τα επίπεδα και τις προϋποτιθέμενες συνθήκες –διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής βλ. ενδεικτικά Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική. 6ος -11ος αιώνας*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2000). Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα: Εστία, 1999), Διονύσης Τσιριγώτης, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), κεφ. 4. Sir Basil Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1995). Athanasios Platias, Constantinos Koliopoulos, *Thucydides on Strategy: Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, (New York: Columbia University Press, 2010). Donald Snow, Dennis Drew, *Making Strategy, An Introduction to National Security Processes and Problems* (Alabama: Air University Press, 1988). Colin S. Gray, *Modern Strategy*, (Oxford: Oxford University Press, 1999). Edward Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace*, (Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1987).

Γεωπολιτικό & Γεωστρατηγικό πλαίσιο

Λαμβάνοντας υπόψη το διαρκές εθνικό συμφέρον της Τσαρικής και μετέπειτα της Σοβιετικής Ρωσίας για τον έλεγχο των Στενών του Βοσπόρου, μέσω της παρεμπόδισης οιασδήποτε τρίτης δύναμης από την προβολή ισχύος στην περιοχή ή της άσκησης επικυριαρχίας στην Υψηλή πύλη⁵ σε συνδυασμό με τα οικονομικά συμφέροντα (άμεσες ξένες επενδύσεις) της Γαλλίας στη Οθωμανική Αυτοκρατορία,⁶ τα ανταγωνιστικά συμφέροντα της Ιταλίας στην περιοχή της Σμύρνης,⁷ και τον ρόλο της Μεγάλης Βρετανίας ως υπερπόντιου εξισορροπητή για τη διασφάλιση του ελέγχου των θαλασσιών οδών και τη διατήρηση της ισορροπίας ισχύος στη Γηραιά Ήπειρο, καθίσταται ηλίου φαινότορο ότι η Ελλάδα μόνο ως θεματοφύλακας των συμφερόντων της εκάστοτε Μεγάλης Δύναμης που κυριαρχούσε στην περιοχή θα δύνατο να επιζητήσει την πραγμάτωση του θεμελιώδους στόχου της εθνικής-εδαφικής της ολοκλήρωσης.⁸ Στο περιβάλλον αυτό, η ήττα του κόμματος των Φιλελευθέρων στις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου του 1920 και η επάνοδος του βασιλιά Κωνσταντίνου (6 Δεκεμβρίου 1920) θα αποτελέσουν την αναγκαία αφορμή για την αλλαγή στη διαμορφωθείσα ισορροπία ισχύος μετά την εφαρμογή της ανακωχής του Μούδρου (1918).⁹ Με τη Γαλλία και την Ιταλία να έχουν συμφωνήσει πολύ πριν (17/30 Σεπτεμβρίου 1920) για την αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών με σκοπό την προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την περιορισμένη διπλωματική υποστήριξη των Βρετανών στα ελληνικά αιτήματα,¹⁰ το ζήτημα της αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών θα προσλάβει σάρκα και οστά στο σχέδιο προτάσεων των δυνάμεων της Αντάντ στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου (Φεβ-Μαρ. 1921), αναγνωρίζοντας την κεμαλική κυβέρνηση της Άγκυρας ως αξιόπιστο συνομιλητή.¹¹

⁵ Βλ. εκτενέστερα, Bülent Gökyay, *A Clash of Empires: Turkey Between Russian Bolshevism and British Imperialism 1918-1923* (London: Tauris, 1997). Cemil Hasanli, "Political, Social and Diplomatic Relations between Republic of Turkey and Azerbaijan and Soviet Russia", στο Cezmi Eraslan (ed), *Turkish Foreign Policy during Ataturk's Era 1920-1938* (Istanbul: Istanbul University Press, 2021) 161-212.

⁶ Michelle Raccagni, "The French Economic Interests in the Ottoman Empire." *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 11, no 3 (1980), 339-76.

⁷ R. J. B. Bosworth, «Italy and the End of the Ottoman Empire», στο Marian Kent (επιμ.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, (London: George Allen & Unwin, 1984), 51-72.

⁸ Andrew Mango, *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey* (New York: The Overlook Press, 1999), 306. Διονύσιος Τσιριγώτης, «Από το Παρίσι στη Λωζάννη. Μια Περιπτωσιολογική Ανάλυση της διπλωματικής δραστηριότητας του Ελευθέριου Βενιζέλου από τη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων στη Διάσκεψη της Λωζάννης», στο Π. Γ. Κιμουρτζής – Α. Β. Μανδουλαρά – Ν. Μπουμπάρης (επιμ.), *Ιστορία, Μια Καλή Τέχνη. Κείμενα Αφιερωμένα στον Γ. Β. Δερτιλή*, (Αθήνα: Ασίνη, 2021), 251 & 257.

⁹ Βλ. Τσιριγώτης, «Από το Παρίσι στη Λωζάννη», 251. Για τους όρους της Ανακωχής του Μούδρου, βλ. Κανελλόπουλος [Κωνσταντινούπολη] προς Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, 16.11.1918. «Ανακωχή με την Τουρκία (Οκτώβριος-Δεκέμβριος)», Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών / Υπηρεσία Διπλωματικού & Ιστορικού Αρχείου (στο εξής: Αρχείο ΥΠ.ΕΞ./Υ.Δ.Ι.Α.), φάκελος Α/12.5, 1918.

¹⁰ Ευριπίδης Γεωργανόπουλος, *Οι Προσπάθειες των Ελλήνων του Πόντου για Αυτοδιάθεση κατά το Τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1916-1922*, διδακτορική διατριβή, (Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2007), 347.

¹¹ Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Ουίνστον Τσόρτσιλ:

« [...] Η επιστροφή του Κωνσταντίνου επομένως έλυσε όλους τους δεσμούς νομιμοφροσύνης των Συμμάχων προς την Ελλάδα και ακύρωσε όλες τις υποχρεώσεις, εκτός από τις νομικές. Στην πραγματικότητα η Ελλάδα ήταν ο ελευθερωτής τους. Ακριβώς τη στιγμή που οι ανάγκες της ήταν μεγαλύτερες και οι υποχρεώσεις γίνονταν όλο και πιο ενοχλητικές για την ίδια και για τους άλλους είχε με τη δική της θέληση περάσει το σφουγγάρι στον πίνακα. Δεν συμβαίνει κάθε μέρα να είναι οι πιστωτές σε ηθικά ζητήματα τόσο βολικοί»,

Αναλυτικότερα, στην πρόταση του βρετανού πρωθυπουργού Λόιντ Τζώρτζ προς τον Έλληνα ομόλογό του Νικόλαο Καλογερόπουλο, προβλεπόταν η διατήρηση της ελληνικής διοίκησης της Σμύρνης, υπό το καθεστώς τουρκικής ονομαστικής κυριαρχίας και καταβολής ποσοστών επί των εσόδων (π.χ. τελωνειακές εισπράξεις) στο τουρκικό κράτος.¹⁰ Στο πλαίσιο αυτό και υπό την απουσία εξωτερικών εξισορροπητικών παραγόντων, η κυβέρνηση Καλογερόπουλου υιοθέτησε ως μείζονα στόχο της υψηλής της στρατηγικής την επιβολή της πολιτικής της βούλησης στην κεμαλική κυβέρνηση της Άγκυρας¹¹ για την πραγμάτωση των εδαφικών της κερδών, σύμφωνα με το γράμμα της Συνθήκης των Σεβρών.¹² Μοναδικό μέσο ήταν η εφαρμογή μιας επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής άμεσης προσέγγισης¹³ (υποστηριζόμενη μόνο από εσωτερικούς συντελεστές οικονομικής, διπλωματικής και στρατιωτικής ισχύος), με στόχο την εκμηδένιση των εθνικιστικών/κεμαλικών δυνάμεων. Αντίστροφα, η κεμαλική κυβέρνηση της Άγκυρας, έχοντας ορίσει ως κεντρικό πολιτικό στόχο της υψηλής της στρατηγικής την επαναφορά του *status quo ante*, κατ'εφαρμογή των όρων του Εθνικού Συμφώνου,¹⁴ θα επιζητήσει την πρόσκτηση συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης για την υλοποίησή της, η οποία κατέληξε σε διαδοχικές διμερείς συνθήκες με τη Σοβιετική Ρωσία, τη Γαλλία και την Ιταλία. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε αφενός στη μείωση των εξωτερικών απειλών και αφετέρου στην ενίσχυση των εσωτερικών-εξωτερικών συντελεστών ισχύος της κεμαλικής κυβέρνησης για την εφαρμογή μιας στρατιωτικής στρατηγικής έμμεσης προσέγγισης – κινητή άμυνα σε βάθος.¹⁵ Η κεμαλική κυβέρνηση αξιοποιώντας το συγκριτικό πλεονέκτημα του γεωγραφικού χώρου και διαμορφώνοντας μια αμυντική στρατιωτική στρατηγική άμυνας σε βάθος ήδη από τα τέλη Απριλίου-αρχές Μαΐου του 1921, ενέπλεξε την Ελληνική Στρατιά Μικράς Ασίας σε

Winston Churchill, *The World Crisis: The Aftermath*, 387-89. Παρατίθεται στο Michael L. Smith, *To Όραμα της Ιωνίας*, (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2002), 293.

¹⁰ Βλέπε Καλογερόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών, 5/18.2.1921, αρ. 1242, Α/18. Καλογερόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών, 20/5.3.1921, αρ. 1864, Α/18 [Αρχειο ΥΠ.ΕΞ./Υ.Δ.Ι.Α.].

¹¹ Αναφερόμαστε στην επαναστατική-προσωρινή κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης με έδρα την Άγκυρα που συστήθηκε τον Απρίλιο του 1920 με πρόεδρο τον Μουσταφά Κεμάλ. Βλέπε, Ersin Kalaycioglu, "The Turkish Grand National Assembly: A Brief Inquiry into the Politics of Representation in Turkey," στο Cigdem Balim et. al. (επιμ.), *Turkey: Political, Social and Economic Challenges in the 1990s*, (Leiden: Brill, 1995), 42-60.

¹² Αναλυτικότερα για τη Συνθήκη των Σεβρών βλ. Alan E. Montgomery "The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920." *The Historical Journal*, Vol. 15, no. 4, (1972), 775-87.

¹³ Στην εφαρμογή μιας στρατηγικής άμεσης προσέγγισης χρησιμοποιείται το σύνολο των στρατιωτικών μέσων, για τη διεξαγωγή αποφασιστικών μαχών με στρατιωτικό στόχο την καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου. Βλ. Clausewitz, *On War*, 236 & 228.

¹⁴ Το κείμενο αυτό προέβλεπε τη διεθνή αναγνώριση της ανεξαρτησίας του τουρκικού έθνους και επομένως του τουρκικού κράτους, τη διεθνή ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης, την επιστροφή των επαρχιών Καρς, Αρδαχάν και Βατούμ στην Τουρκία και τον επαναπροσδιορισμό του πολιτικο-νομικού καθεστώτος των αραβικών επαρχιών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και της δυτικής Θράκης μέσω της διεξαγωγής δημοψηφίσματος. Αναλυτικότερα βλ. Τσιριγώτης, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, 161-62.

¹⁵ Η εφαρμογή της άμυνας βάθους αποσκοπεί να προσδώσει στον αμυνόμενο την ικανότητα ελιγμών στο τακτικό πεδίο της μάχης, μετατρέποντας αυτό που ήταν μια μάχη φθοράς για τον επιτιθέμενο εναντίον του αμυνόμενου σε μια μάχη φθοράς για τον επιτιθέμενο, αυξάνοντας δυσανάλογα την τάξη μεγέθους του κινδύνου για τον επιτιθέμενο Doruk Akyöz, "From the Western Front to the Heights of Ankara. Implementing the German Defence in Depth Doctrine in the Battle of Sakarya (1921) in the Greek-Turkish War of 1919-1922", *International Journal of Military History and Historiography* (published online ahead of print 2022), doi: <https://doi.org/10.1163/24683302-bja10033>, 2 & 4.

ατέρμονες επιθετικές επιχειρήσεις προς τη Μικρασιατική ενδοχώρα, επιλέγοντας εδάφη εχθρικά προς τον επιτιθέμενο και ευνοϊκά για τον αμυνόμενο.

Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Μουσταφά Κεμάλ:

οφείλωμεν ν' αφήσωμεν μεταξύ του βορείως και νοτίως Εσκή Σεχήρ συγκεντρωθέντος στρατού και του εχθρικού τοιούτου, μέγα διάστημα δια να καταστήσωμεν δυνατήν την επανεγκατάστασίν μας, αναδιοργανώσιν και εδραϊώσιν. Προς τον σκοπόν τούτον δυνάμεθα μάλιστα να υποχωρήσωμεν μέχρι της βορείως του Σαγγάριου περιοχής. Εάν ο εχθρός μας καταδιώξη θ' απομακρυνθή των βάσεων του και θα υποχρεωθή να οργανώση εκ νέου γραμμάς μετόπισθεν.¹⁶

Αποτέλεσμα της εξέλιξης αυτής ήταν η σταδιακή εξασθένιση της μαχητικής ισχύος και του ηθικού της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας.¹⁷

Οι Επιθετικές Επιχειρήσεις του Μαρτίου του 1921

Στο περιβάλλον αυτό και με δεδομένη τη νέα πραγματικότητα που διαμορφώθηκε στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου (17.2/12.3.1921)–σχέδιο απόφασης των δυνάμεων της Αντάντ για την τροποποίηση των όρων της Συνθήκης των Σεβρών – η κυβέρνηση Καλογερόπουλου χρησιμοποίησε τη στρατιωτική διάσταση της υψηλής στρατηγικής για την ενίσχυση της διαπραγματευτικής θέσεως της Ελλάδας.¹⁸ Θέτοντας ως στόχο την αναβολή ή μη εφαρμογή της απόφασης των δυνάμεων της Αντάντ για την αναθεώρηση του καθεστώτος της Συνθήκης των Σεβρών, μέσω της επίτευξης μιας αποφασιστικής νίκης έναντι των κεμαλικών δυνάμεων και της δημιουργίας εδαφικών τετελεσμένων – κατάληψη της γραμμής Εσκή-Σεχήρ, Κιουτάχειας και Αφιόν Καρά Χισάρ.¹⁹ Λόγω και της διαμορφωθείσας αντίληψης από την πλευρά της Ελληνικής πολιτικής ηγεσίας περί της άτυπης συναίνεσης του Λονδίνου για τη συνέχιση των επιθετικών επιχειρήσεων στην μικρασιατική ενδοχώρα, πριν την οριστική απάντηση των αντιμαχόμενων μερών στις προτάσεις των δυνάμεων της Αντάντ κατά τη διάρκεια της Συνδιάσκεψης του Λονδίνου.²⁰ Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο συνταγματάρχης Στυλιανός Γονατάς:

¹⁶ Παρατίθεται στο Ξενοφών Δανέλης, *Η Εκστρατεία εις την Μικράν Ασίαν 1919-1922 Τόμος Τέταρτος: Επιχειρήσεις - Ιουνίου 1921*, (Αθήναι: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 1964), 124.

¹⁷ Βλ., Νικόλαος Τρικούπης, *Αναμνήσεις Επεισοδίων και Γεγονότων εκ των Πολέμων μας*, (Αθήνα: εκδοτικό τμήμα ινστιτούτου Λαμπαδία, 1952), 97.

¹⁸ Ο έλληνας υπουργός στρατιωτικών, Ν. Θεοτόκης, αναφέρει χαρακτηριστικά στην απολογία του ότι είχε εκδηλώσει την ανησυχία του για την έναρξη της ελληνικής επιθετικής επιχείρησης τον Μάρτιο του 1921, λόγω της μη έγκαιρης ποσοτικής ενίσχυσης της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας. Βλ. σχετικά Χαράλαμπος Κ. Βοζίκης, *Αι Απολογίαι των Θυμάτων της 15 Νοεμβρίου 1922*, (Αθήναι: Τύποις Μακρή, χ.χ.), 400-3.

¹⁹ Βλ. Ξ. Στρατηγός, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, (Αθήνα, 1925) 197.

²⁰ Αναφερόμαστε στη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε την 1 Μαρτίου του 1921 στο Λονδίνο, μεταξύ του συνταγματάρχη Πτολεμαίου Σαρρηγιάννη και του Έλληνα πρέσβη στη Μεγάλη Βρετανία Λυσίμαχου Καυταντζόγλου, με τον γραμματέα και τους συμβούλους του Lloyd George για να συζητήσουν τη μελλοντική διεξαγωγή επιθετικών επιχειρήσεων της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας και τη συνακόλουθη ενημέρωση του Έλληνα υπουργού στρατιωτικών Δ. Γούναρη από το γραφείο του Lloyd George (9.3.1921). Σύμφωνα με την οποία ο βρετανός πρωθυπουργός δεν είχε αντίρρηση για την επανάληψη των επιθετικών επιχειρήσεων. Εκτενέστερα βλέπε «Συνδιάσκεψη Λονδίνου. Ζήτημα Αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών», Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών / Υπηρεσία Διπλωματικού & Ιστορικού Αρχείου (στο εξής: Αρχείο ΥΠ.ΕΞ./Υ.Δ.Ι.Α.),

Έναρξης της νέας προελάσεως ωρίσθη η 14 Μαρτίου 1921, επεσπεύσθη όμως δια την 10^η, κατόπιν εντολής της εν Λονδίνω αντιπροσωπείας μας προς επίσπευσιν ταύτης, δια να επηρεάσωμεν τας αποφάσεις του Συνεδρίου του Λονδίνου, με αντικειμενικούς σκοπούς, πρωτίστως την συντριβήν του Κεμάλ και κατάληψιν υπό του Α΄ Σώματος Στρατού του Αφιόν-Καρά Χισάρ και υπό του Γ΄ Σώματος Στρατού (μετονομασθέντος ούτω του Σώματος Στρατού Σμύρνης) του Εσκή-Σεχίρ.²¹

Το επιχειρησιακό σχέδιο της Ελληνικής στρατιωτικής ηγεσίας που διαμόρφωσε ο συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Πάλλης προέβλεπε την έναρξη των επιθετικών επιχειρήσεων την άνοιξη του 1921, με στρατιωτικό στόχο την κατάληψη του κεντρικού άξονα συγκοινωνιών-επικοινωνιών των κεμαλικών δυνάμεων, του Εσκή Σεχίρ και του Αφιόν Καρά Χισάρ. Υιοθετώντας επιθετική στρατιωτική στρατηγική άμεσης προσέγγισης – καταστροφή κέντρου βάρους – με την εφαρμογή ελιγμού²² για την περικύκλωση εκμηδένιση των εχθρικών δυνάμεων νοτιοανατολικά των υψωμάτων της Κιουτάχειας.

φάκελος 29/2 (2), 1921. Edward J. Erickson, *The Turkish War of Independence: A Military History, 1919-1923*, (Santa Barbara: Praeger, 2021), 179.

²¹ Στυλιανός Γονατάς, *Απομνημονεύματα, 1897-1957*, (Αθήνα, 1958), 158-59.

Στις 16.2/1.3.1921 ο συνταγματάρχης Σαρρηγιάννης γνωστοποίησε το σχέδιο επιθέσεως κατά του Κεμάλ στον γραμματέα του Άγγλου πρωθυπουργού, Καρ. «Κατόπιν τούτου ο κ. Καρ (ο ιδιαίτερος γραμματέας του Άγγλου πρωθυπουργού) έθεσε στο Συνταγματάρχη Σαρρηγιάννη τα εξής ερωτήματα:

1) Τίνι τρόπω θα δυνηθή ο Ελληνικός στρατός να επιβάλη τας αποφάσεις των Δυνάμεων εις τον Κεμάλ. Ο συνταγματάρχης ανέπτυξεν επί του χάρτου τεχνικώς μελέτην εκστρατείας, μέχρι Αγκύρας προς διάλυσιν οργανώσεως Κεμαλικών Δυνάμεων, προσπέσας, ότι και αν τούτο δεν αρκέση προς επιβολήν αποφάσεων Δυνάμεων, ο Ελληνικός στρατός θα δυνηθή να αποβιβασθή εις τον Πόντον και εκεί, ένθα υπάρχουν Ελληνικοί πληθυσμοί, δημιουργήση βάσιν και είτα εισδύση προς κατάληψιν κυρίων κέντρων Σεβαστείας και Ερζερούμ, έχων προς τούτο συνδρομήν Αρμενίων. Εις ερώτησιν περί απαιτηθησομένης δαπάνης, Συνταγματάρχης Σαρρηγιάννης υπελόγησεν εν δισεκατομμύριον δραχμών. Καρ απήντησεν, ότι πείθεται περί επιτυχίας στρατιωτικής επιχειρήσεως, αλλά τοιούτου ποσού δεν είναι το νύν η εύρεσις δυνατή ουδέ εν Αγγλία. Δεν εφάνη δε πεισθείς, ότι ολοσχερής κατάληψις Ανατολίας θα επιφέρη υποταγήν αυτής. Είτα εξήτησε πληροφορίας περί επιχειρήσεων μέχρι Αγκύρας, εκφρασθείς ότι είναι δυνατόν να επιφέρη αύτη αποδοχήν Συνθήκης υπο Τουρκίας και πτώσιν Κεμάλ.[...] Κατόπιν Καρ ηρώτησεν εάν κατάληψις γραμμής Εσκή Σεχίρ και Αφιόν Καραχισάρ θα επέφερε σοβαρόν αποτέλεσμα και τις προθεσμίες προς εκτέλεσιν. Συνταγματάρχης εδήλωσε σοβαράν συνέπειαν, ην θα είχε επί της στρατιωτικής δυνάμεως Κεμάλ και ώρισε προθεσμίαν εξαήμερον, καθ' ότι η επιχείρησις αυτή είναι όλως έτοιμος, δυναμένη ν' αρχίση δι' απλής εντεύθεν διαταγής. Την επιχείρησιν ταύτην εφάνη ασμενώς αποδεχόμενος ο Καρ. Τέλος ηρώτησεν εάν είμεθα διατεθειμένοι να εξασφαλίσωμεν στρατιωτικώς Στενά Δαρδανελλίων και Βοσπόρου προς Μ.Ασίαν. Συνταγματάρχης απήντησε καταφατικώς, προσέθηκε δε, ότι πάντως ενδείκνυται προηγουμένη επίθεσις προς συντριβήν δυνάμεως Μουσταφά Κεμάλ και εξασφάλισιν τοιουτρόπως στρατευμάτων, σκοπούντων φρούρησιν Στενών. Την γνώμην, ταύτην ζωηρώς ησπάσθη ο Κάρ, υπονοών τοιαύτην επίθεσιν την του Αφιόν Καραχισάρ-Εσκή Σεχίρ». Τηλεγράφημα του Έλληνα πρωθυπουργού, Ν. Καλογερόπουλου στις 16.2/1.3.1921 προς το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών. Παρατίθεται στο Ιωάννης Δ. Πασσάς, *Η Αγωνία Ενός Έθνους. Η Απολογία του Παπούλα*, (Αθήνα, 1925), 35-36.

²² Με την εφαρμογή ενός ελιγμού στο τακτικό ή στο επιχειρησιακό επίπεδο, επιτυγχάνεται η ταχεία και ομαλή συγκέντρωση, διασπορά, αποδέσμευση και μεταφορά ενός μέρους ή και του συνόλου των στρατιωτικών δυνάμεων για την αξιοποίηση αναφυόμενων πλεονεκτημάτων, την εκμετάλλευση του επιτυχούς αποτελέσματος σε μια μάχη ή τον μετριασμό των αποτελεσμάτων μιας ήττας, καθώς και για την ενίσχυση των σημείων τρωτότητας. Βλ. John Collins, *Military Strategy: Principles and Practices, and Historical Perspectives*, (Washington, D. C.: Brassey's Inc, 2002), 83 & 88.

Αναφορικά με τη σύνδεση του ελιγμού με τη στρατιωτική στρατηγική εκμηδένισης και εξουθένωσης, την άμεση και έμμεση προσέγγιση και τον πόλεμο φθοράς βλέπε, C.Gray, *Modern Strategy*, 176-79.

«Δια του αναφερομένου σχεδίου θα επεδιώκετο η κύκλωση του εχθρού δια μεγάλων κυκλωτικών κινήσεων ενώ συγχρόνως ο εχθρός θα εδέχετο επίθεσιν κατά μέτωπον υπό του Β' Σ. Στρατού και της ΙΧ Μεραρχίας. Κατά τας τότε πληροφορίας της Στρατιάς ο εχθρός είχεν οχυρωθή κυρίως εις τα Νοτιοανατολικά υψώματα της Κιουταχείας. Συνεπώς εναντίον των σημείων τούτων επεβάλλετο να κατευθυνθή και η ενέργεια της Στρατιάς. Και ούτως επί τη βάσει των εξακριβωμένων πληροφοριών του Στρατηγείου είχεν συνταχθή το σχέδιον των επιχειρήσεων, το οποίον ως απεδείχθη ακολούθως εξησφάλισε την νίκην του στρατεύματος. Εν η περιπτώσει δε δεν εγένοντο κολοσσιαία λάθη από τον Σωματάρχην του Β' Σ. Στρατού είναι πλέον βέβαιον ότι ο Κεμαλικός Στρατός θα εδέχετο προ των οχυρών της Κιουταχείας το τελειωτικόν κτύπημα».²³

Ως αντικειμενικοί στρατιωτικοί στόχοι ορίζονταν:

1. Προέλασις μέχρι της γραμμής Αφιόν Καραχισσάρ-Εσκή Σεχήρ προς κατάληψιν της μοναδικής παραλλήλως τω μέτωπω σιδηροδρομικής γραμμής εφοδιασμού του εχθρού και διάσπασιν του μετώπου.
 2. Άμεσος η μετα τινα χρόνον, αναλόγως της καταστάσεως, ενέργεια της Στρατιάς προς κατάληψιν της εις Άγκυραν βάσεως του εχθρού και διάλυσιν αυτού, χωρίς ν' αποκλείη ενδεχομένην προχώρησιν προς Ικόνιον.
- Αντιστράτηγος ζητεί ωρισμένας ενισχύσεις ίνα επιτευχθώσιν οι διάδοχικοί ούτοι αντικειμενικοί σκοποί.²⁴

Παρά ταύτα, δεν αξιολογήθηκαν ορθολογικά οι διαμορφωθείσες συνθήκες στο μικρασιατικό θέατρο επιχειρήσεων, δηλαδή οι εσωτερικές και εξωτερικές δυσχέρειες που αναφύονταν για την εφαρμογή της ανωτέρω στρατιωτικής στρατηγικής, λόγω της επιτακτικής αναγκαιότητας για ανασύνταξη-ενίσχυση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων.²⁵ Η διοίκηση της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας σε έκθεσή της (17.1/1.2.1921) ανέλυσε διεξοδικά τα σημεία τρωτότητας της Ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής περιγράφοντας τους παράγοντες που οδήγησαν στην εξασθένηση της ελληνικής επίθεσης.²⁶ Μεταξύ των οποίων η διεξαγωγή της επίθεσης σε οχυρωμένες θέσεις, το εχθρικό θέατρο επιχειρήσεων και η αδυναμία ανεφοδιασμού της Ελληνικής στρατιάς Μικράς Ασίας.

«Άμεση κατάληψη Αφιόν Καραχισσάρ προσκρούει στο ανυπέρβλητο εμπόδιο του ανεφοδιασμού, καθόσον η οδός Ουσσάκ-Αφιόν Καραχισσάρ άβατος εις τροχόν, σιδηροδρομική γραμμή κατεστραμμένη, εφοδιοπομπές δια καμήλων, δυνάμενες να διατεθούν, ανεπαρκείς και ακατάλληλες λόγω ψύχους».²⁷

Ανασκοπικά, η επιθετική δράση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στο μικρασιατικό θέατρο του πολέμου εκτυλίσσεται ως εξής:

²³ Αναφορά του αρχιστράτηγου Παπούλα. Παρατίθεται στο Φοίβος Γρηγοριάδης, *Διχασμός-Μικρά Ασία*, τόμ. β', (Αθήνα: Κερδηνός, 1971), 15.

²⁴ Παρατίθεται στο Ξ. Στρατηγός, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, 189.

²⁵ Βλ. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, 354.

²⁶ Αναλυτικότερα για τους παράγοντες που συνωθούν στην εξασθένηση της επιθετικής δράσης βλ. Clausewitz, *On War*, 567.

²⁷ Παρατίθεται στο Ξ. Στρατηγός, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, 185.

«Την 10 Μαρτίου εις τον τομέα Ουσάκ το Α΄ Σώμα Στρατού προχώρει μέχρι 30 χμ. ανατολικώς του Ουσάκ. Το Γ΄ Σώμα Στρατού ομοίως περί τα 20 χμ. πέραν της γραμμής της εξορμήσεως ανατολ. Προύσης.[...]

Την 12 Μαρτ., η Νότια Ομάς (Ουσάκ) προήλασεν επ'ολίγον καθόσον την πορείαν καθιστών δυσχερή αι υπάρχουσαι ακόμη άφθονοι χιόνες.[...]

Την 13 και 14 Μαρτίου, η Νότια Ομάς διέσπα ισχυράν εχθρικήν αντίστασιν προ του Αφιόν Καραχισάρ και κατελάμβανε τούτο την 14 Μαρτ.[...]

Την 16 και 17 Μαρτ. ξ ΧΙ Μεραρχία κατελάμβανε την στενωπόν του Γκείβε.[...]

Την 18 Μαρτ. οι Τούρκοι διενήργουν σφοδρότατην επίθεσιν κατά των Ελληνικών θέσεων, τμήματα της Χ Μεραρχίας κατόπιν πολλών απωλειών εκάμπτοντο. Ήρχιζε σπάνις πυρομαχικών πυροβολικού παρά τη ΙΙΙ Μεραρχία.(περί την 2 ώραν, είχε μόνον 10-12 βολ. Κατά πυροβόλον).

Η Στρατιά αναγγέλλει εις το Υπουργείον ότι "λόγω ισχυρών εχθρικών συγκεντρώσεων και ελλείψει ημετέρων ενισχύσεων και επαρκών μέσων εφοδιασμού πυρομαχικών, ενέκρινε πρότασιν Διοικητού Γ΄Σώματος Στρατού περί συμπτώξεως του μετώπου, αναστέλλουσα επίθεσιν μέχρις αφίξεως ενισχύσεων».²⁸

Καταληκτικά, η απίσχναση της Ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής για την επίτευξη του αντικειμενικού στρατιωτικού της στόχου – καταστροφή κεμαλικών στρατιωτικών δυνάμεων – κατέδειξε τα τρωτά της σημεία – ανεπαρκής ποσοτική στρατιωτική εξισορρόπηση, υπερεκτεταμένες γραμμές ανεφοδιασμού για την Ελληνική στρατιά Μικράς Ασίας, ισχνό δίκτυο συγκοινωνιών – τα οποία λειτούργησαν ανασταλτικά στην επιχειρησιακή και τακτική της δράση.²⁹

Αντίστοιχα δεν δύναται να παροραθεί η αδυναμία διασύνδεσης του μέτρου αποτελεσματικότητας της στρατιωτικής με την υψηλή στρατηγική, εφόσον η ελληνική επίθεση δεν συνδέονταν με την εκπλήρωση στρατηγικών στόχων. Δηλαδή σε μία αποφασιστική νίκη που θα αποκρυσταλλώνονταν στην άμεση συνθηκολόγηση του ηττημένου, μέσω της καταστροφής του εχθρικού στρατού ή της κατάληψης εδαφών που θα αποστερούσαν από τον αμυνόμενο τη δυνατότητα συνέχισης του πολέμου. Γιατί όπως επισημαίνει ο Edward Erickson: «δεν υπήρχε σαφής σχέση μεταξύ της επιτυχίας της επιχείρησης και ενός διπλωματικού αποτελέσματος που θα έλυνε τον πόλεμο υπέρ της Ελλάδας».³⁰

Παρεπόμενο της ανεπιτυχούς, ως προς τον αντικειμενικό στρατιωτικό στόχο, ελληνικής επίθεσης ήταν η εξασθένηση της ελληνικής διπλωματικής στρατηγικής και αντίστροφα η ενδυνάμωση της διπλωματικής ισχύος της κεμαλικής κυβέρνησης.³¹ Η

²⁸ Ξ. Στρατηγός, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, 195-196.

²⁹ Χαρακτηριστικά ο υποστράτηγος Χ. Μαντάς αποδίδει τα σημεία τρωτότητας της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής στην πολεμική εμπειρία του κεμαλικού στρατού και στην αδυναμία ποσοτικής εξισορρόπησης της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας. Βλ. Φ. Γρηγοριάδης, *Διχασμός-Μικρά Ασία*, τόμ. Α΄, 435.

³⁰ Erickson, *The Turkish War of Independence*, 179.

³¹ Χαρακτηριστική είναι η συνομιλία (21.3.1921) μεταξύ του Ι. Μεταξά και των Δ. Γούναρη, Ν. Θεοτόκη, Π. Πρωτοπαπαδάκη, Α. Εξαδάκτυλου, όπου ο πρώτος καταδεικνύει το αδιέξοδο στο οποίο είχε περιέλθει η υψηλή στρατηγική των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων:

«– Βλέπετε λοιπόν (είπε ο Μετάξας) ποῦ μᾶς ἄγει ἡ πολιτική σας; Εἶναι πολιτική κατακτήσεως λαοῦ μὴ ἔννοοῦντος νὰ ὑποστῆ κατάκτησιν [...].

– Δεν εἶναι πολιτική μας, μοῦ λέγει ὁ κ. Γούναρης [...]. Ὁ Βενιζέλος μᾶς ἔφερεν ἐκεῖ. Τὸν πόλεμον τὸν εὔρομεν.

– Ἡμποροῦσατε νὰ συμβιβασθῆτε, ἀπάντησα.

εξέλιξη αυτή θα οδηγήσει την ελληνική κυβέρνηση στην ενίσχυση της επιθετικής δράσης δίνοντας το έναυσμα στη στρατιωτική ηγεσία για ανασύνταξη δυνάμεων και επαναδιαμόρφωση του επιχειρησιακού σχεδιασμού.

Οι Ελληνικές Επιθετικές Επιχειρήσεις του Ιουνίου-Ιουλίου του 1921

Ειδικότερα, στις 3/16 Ιουνίου του 1921 ο διοικητής της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας, αντιστράτηγος Παπούλας, ο υπαρχηγός του επιτελείου συνταγματάρχης Πτολεμαίος Σαρρηγιάννης, ο νέος αρχηγός της Γενικού Επιτελείου Στρατού, υποστράτηγος Βίκτωρ Δούσμανης και ο υπαρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού υποστράτηγος Ξενοφών Στρατηγός συναντήθηκαν με τον βασιλιά Κωνσταντίνο στο παλάτι του στο Κορδελιό.³² Ο συνταγματάρχης Σαρρηγιάννης παρουσίασε το επιχειρησιακό σχέδιο, σύμφωνα με το οποίο το Γ' Σώμα Στρατού θα προέβαινε σε ελιγμό για την περικύκλωση των κεμαλικών δυνάμεων από βορρά συναντώντας το Α' Σώμα Στρατού στο νότο κοντά στην Κιουτάχεια. Ενώ το Β' Σώμα Στρατού θα πραγματοποιούσε κατά μέτωπο επίθεση για να κρατήσει τις δυνάμεις του εχθρού στις θέσεις τους, έως ότου ολοκληρωθεί ο ελιγμός των άλλων δυο σωμάτων. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο αρχιστράτηγος Παπούλας:

[...] Την επομένη της επιστροφής μας εις την Σμύρνην (15 Απριλίου 1921)³³ ήλθον εις το Στρατηγείον ο Πρωθυπουργός και ο υπουργός των Στρατιωτικών οι οποίοι μοί ανεκοίνωσαν ότι κατόπιν της αποτυχίας των επιχειρήσεων του Μαρτίου και της προθέσεως της Κυβερνήσεως όπως διευκρινήση την Μικρασιατικήν υπόθεσιν, απεφασίσθη οριστικώς η διενέργεια νέας εκστρατείας προς κατάληψιν του Αφιόν-Καραχισσάρ, Κιουταχείας και Εσκή Σεχήρ με απώτερον σκοπόν την συντριβήν και την εξουθένωσιν του εχθρού. Συγχρόνως δε διάταξαν να αναφέρη η Στρατιά συμπληρωματικώς τας υπάρχουσας ελλείψεις εις άνδρας και εφόδια. [...] Η Στρατιά εν τω μεταξύ ευθύς ως απεφασίσθη η νέα επιχείρησις, [...], ήρχισε προπαρασκευαζομένη

- Προσεπάθησα, μοῦ ἀπήντησε. Λοιπόν, εἰς τὸ Λονδίνο [...] ἐδέχθην νὰ κάνω μεγάλας παραχωρήσεις εἰς τὸ ζήτημα τῆς Σμύρνης. Τὸ ἐπέδωξα διὰ νὰ κλείσωμεν τὴν ἐκστρατείαν καὶ νὰ τελειώσωμεν [...]. Αἴφνης, οἱ Τοῦρκοι μετέβαλον γνώμην καὶ δὲν ἐδέχθησαν τίποτε. Τὶ νὰ κάμω τότε;
- Νὰ μὴν ἐπιτεθῆτε, ἀπήντησα. Ὁ στρατὸς ἄλλωστε δὲν ἦτο ἔτοιμος [...]. Ἀλλὰ καὶ ἔτοιμος ἂν ἦτο, πάλιν ἔπρεπε νὰ ἀποφύγωμεν τὸ νὰ χάνωμεν περισσότερον εἰς τὸ πολεμικὸν ἀδιέξοδον.
- Τὸ γνωρίζω, ἀπήντησεν ὁ κ. Γούναρης [...]. Ἠπατήθην ἀπὸ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν στρατιωτικῶν ὅτι ἡ ἐπίθεσις θὰ ἦτο ἀσφαλῶς νικηφόρος καὶ ἡ ἐκστρατεία βραχεῖα. – Πεισθεὶς εἰς τὰς διαβεβαιώσεις των, ἐβεβαίωσα καὶ ἐγὼ τοὺς Ἄγγλους περὶ τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ ἐπιτυχοῦς τῆς ἐκστρατείας.
- Τουλάχιστον ἂς μὴν ἐσπεύδατε, εἶπον [...].
- Καὶ τί θὰ ἐγίνετο, ἂν δὲν ἐπιτιθέμεθα; ἐρωτᾷ ὁ Πρωτοπαπαδάκης. Τί θὰ ἐκάμναμεν;
- Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἴσως καὶ τῶρα θὰ ἦτο καλῦτερον νὰ κάμωμεν. Νὰ ἀποσυρθῶμεν περίπου εἰς τὰ σύνορα τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρών, νὰ τὰ ὀχυρώσωμεν καλὰ καὶ νὰ διατεθῶμεν ἀμυντικῶς. Ἄντι νὰ σπᾶσωμεν τὸ κεφάλι μας εἰς τὰς ὀχυρώσεις του Κεμάλ, νὰ τὸν ἀφήσωμεν νὰ σπᾶσῃ αὐτὸς τὰ μούτρα του εἰς τὰς ἰδικὰς μας». Παρατίθεται στο Παν. Μ. Σιφναῖος (επιμ.), *Ι.Μεταξά. Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, τόμ. 3, (Αθήνα: Γκοβόστης, 1963), 85-6.

³² Προηγήθηκε η συνάντηση του έλληνα πρωθυπουργού Δ. Γούναρη με τη διοίκηση της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας στις 15.4.1921 στη Σμύρνη, όπου γνωστοποίησε την απόφασή του για τη συνέχιση και εντατικοποίηση των επιθετικών επιχειρήσεων. Βλ. Βασίλειος Λουμιώτης, «Κριτική επί των Σχεδίων της Στρατιάς Μικράς Ασίας για τη Διεξαγωγή των Επιχειρήσεων προς το Εσκή Σεχήρ και την Άγκυρα και επί της Διεύθυνσης Αυτών», *Στρατηγείν*, τ.3 (Χειμώνας 2021), σ. 73.

³³ Στο ίδιο.

πυρετωδώς. Συγχρόνως αλληπάλληλοι εσυνεχίζοντο αι αποστολαί εκ του εσωτερικού εις άνδρας και εφόδια προς ενίσχυσιν και συμπλήρωσιν των ελλείψεων του στρατεύματος. [...]

Ολίγας ημέρας αργότερον ήτοι την 29^η Μαΐου του 1921 ο Βασιλεύς συνοδευόμενος από τον αείμνηστον Γούναρην, τον υπουργόν των Στρατιωτικών και τους κ.κ. Δούσμανη και Ξενοφώντα Στρατηγόν αφίκετο εις την Σμύρνην.[...]

Μετ' ολίγας ημέρας συνεκροτήθη εις το εν Κορδελιώ ανάκτορον του Βασιλέως, Συμβούλιον εις το οποίον μετέσχον εκτός του Βασιλέως και εμού, ο επιτελάρχης μου κ. Πάλλης, ο υπαρχηγός του επιτελείου μου κ. Σαρρηγιάννης, ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου κ. Δούσμανης και ο υπαρχηγός του Γεν. Επιτελείου Ξεν. Στρατηγός.[...] Πάντες από συμφώνου παρεδέχθημεν το εκτεθέν σχέδιον της Στρατιάς και ακολούθως απεσύρθημεν. Μόνον ο αρχηγός του Γεν. Επιτελείου κ. Δούσμανης υπέβαλε παρατήρησιν τινα αναφορικώς με το μέλλον να δράση εις το άκρον αριστερόν της Στρατιάς Απόσπασμα Τσιρογιάννη του οποίου εξήτησεν την ενίσχυσιν και δι' ετέρων δυνάμεων. Δοθείσης όμως της εξηγήσεως ότι εν ανάγκη το τμήμα τούτο, ηδύνατο να ενισχυθή από το προς τα δεξιά του ευρισκομένου Β' Σ. Στρατού ο κ. Δούσμανης ουδέν επί πλέον είπεν».³⁴

Το επιχειρησιακό σχέδιο της Ελληνικής στρατιάς Μικράς Ασίας,³⁵ το οποίο έγινε αποδεκτό από το σύνολο σχεδόν της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας,³⁶ προέβλεπε την εφαρμογή επιθετικής στρατηγικής άμεσης προσέγγισης με ελιγμό. Περικύκλωση εκ δεξιών και αριστερών των εχθρικών δυνάμεων και κατά μέτωπο αποφασιστική επίθεση (ουσιαστικά ήταν το ίδιο επιχειρησιακό σχέδιο που εφαρμόσθηκε κατά τις επιχειρήσεις του Μαρτίου του 1921) επαληθεύοντας το στρατηγικό αξίωμα του Σουν Τσου ότι «σε όλες τις μάχες μπορείτε να χρησιμοποιείτε την «άμεση» μέθοδο για να μπειτε στη μάχη, αλλά θα χρειαστούν οι «έμμεσες» μέθοδοι για να εξασφαλιστεί η νίκη».³⁷

Στη συνέχεια, η Ελληνική κυβέρνηση θα προβεί στην ποσοτική στρατιωτική εξισορρόπηση της Ελληνικής στρατιάς Μικράς Ασίας, με τη συνολική της δύναμη να ξεπερνά τους 200.000 άνδρες και τα 300 πυροβόλα, απόρροια των διαδοχικών κινητοποιήσεων τριών τάξεων εφέδρων στις 16 Μαρτίου (1913β, 1914 και 1915) και άλλων τεσσάρων κατηγοριών εφέδρων (1903, 1904, 1912, 1913α) στις 28 Απριλίου συνολικά 58.000 ανδρών. Παράλληλα θα στρατολογήσει 12.000 Έλληνες Οθωμανούς υπηκόους που διαβιούσαν στις περιοχές που κατείχε η Ελληνική στρατιά Μικράς Ασίας.³⁹

Ανάλογα και αντίστοιχα το στρατιωτικό επιτελείο των κεμαλικών δυνάμεων προχώρησε σε διαδικασίες εσωτερικής ποιοτικής (δημιουργία εξειδικευμένων σχολών για την εκπαίδευση αξιωματικών και τεχνικών ειδικών στις πιο σύγχρονες μεθόδους) και ποσοτικής στρατιωτικής εξισορρόπησης. Στις 15 Ιουνίου του 1921, η διοίκηση του

³⁴ Παρατίθεται στο Βίκτωρ Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής Εμπλοκής*, (Αθήναι: Πυρσός, 1928), 83-86.

³⁵ Για ενδελεχή ανάλυση βλ. Λουμιώτης, «Κριτική επί των Σχεδίων της Στρατιάς Μικράς Ασίας», 76-83.

³⁶ Η μοναδική νότα ανησυχίας αναφορικά με το επιχειρησιακό σχέδιο της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας αποτυπώθηκε στην έκθεση του αντιστράτηγου Β. Δούσμανη προς τον Βασιλιά Κωνσταντίνο (22. 6.1921). Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής Εμπλοκής*, 250-53. Αναλυτικότερα βλέπε Διονύσης Τσιριγώτης, *Εναλλακτικές Στρατηγικές των Λιγότερο Ισχυρών Κρατών στο Διεθνές Σύστημα των Νεότερων Χρόνων*, διδακτορική διατριβή, (Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2006), 433-34.

³⁷ Sun Zu, *Η Τέχνη του Πολέμου*, (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1995), 37.

³⁹ Erickson, *The Turkish War of Independence*, 190-91.

δυτικού μετώπου των κεμαλικών δυνάμεων, υπό τον Ισμέτ Πασά, είχε μεγεθυνθεί περιλαμβάνοντας τέσσερις ομάδες μεγέθους σώματος στρατού· την I, III, IV και την XII. Συνακόλουθα, και όπως καταδεικνύουμε από τα εμπειρικά δεδομένα, ενώ υφίστατο σχετική ισορροπία στρατιωτικής ισχύος, στο τακτικό πεδίο εμφανίζονταν μια υπεροχή στρατιωτικής ισχύος 3:1 από το ελληνικό πεζικό, με εξαίρεση το ιππικό όπου υφίστατο συντριπτική υπεροχή των κεμαλικών δυνάμεων με αναλογία 5:1. Αναλυτικότερα, οι ελληνικές μεραρχίες, λόγω των διαδοχικών επιστρατεύσεων, διέθεταν μάχιμη δύναμη 9.000 πεζούς, 72 βαριών και 288 ελαφριών πολυβόλων και 12 πυροβόλων. Αντίστροφα οι κεμαλικές μεραρχίες πεζικού αποτελούνταν από 3.000 τουφέκια, 40 έως 50 μικτά πολυβόλα και 10 έως 12 πυροβόλα. Ωστόσο οι κεμαλικές δυνάμεις απολάμβαναν υπεροχή πέντε μεραρχιών ιππικού (περίπου 5.000 ιππείς) έναντι της μοναδικής ταξιαρχίας ιππικού της Ελληνικής στρατιάς Μικράς Ασίας με λιγότερους από 1.000 ιππείς.¹²

Μολονότι οι εκτιμήσεις για τα απόλυτα μεγέθη των αντιμαχόμενων στρατιωτικών δυνάμεων ποικίλλουν, δύνатаι να ενδιατρίψουμε στα στοιχεία που καταγράφονται από τις αντιμαχόμενες πλευρές για τη βέλτιστη δυνατή προσέγγιση. Από τη μια πλευρά, οι τουρκικές πηγές εγγράφουν για την Ελληνική Στρατιά Μικράς Ασίας 126.000 άνδρες, 410 πυροβόλα και 4.000 πολυβόλα έναντι 122.000 ανδρών, 160 πυροβόλων και 700 πολυβόλων για τις κεμαλικές δυνάμεις. Ενώ στο τακτικό πεδίο (χωρίς να υπολογίζονται οι δυνάμεις στα άκρα και οι δυνάμεις που τους είχαν ανατεθεί εσωτερικά καθήκοντα), «ο Παπούλας είχε στη διάθεσή του 57.000 τυφεκιοφόρους, 750 βαριά πολυβόλα, 2.204 ελαφριά πολυβόλα και 195 πυροβόλα, ενώ ο Ισμέτ είχε 47.000 τυφεκιοφόρους, 326 βαριά πολυβόλα, 210 ελαφρά πολυβόλα και 137 πυροβόλα».⁴⁰

Τουναντίον, το Ελληνικό Γενικό Επιτελείο Στρατού καταγράφει τη μάχιμη δύναμη της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας «σε 2562 αξιωματικούς, 107.476 οπλίτες, 106.007 τυφέκια, 908 πολυβόλα, 1469 σπάθας και 344 πυροβόλα διαφόρων διαμετρημάτων». Ενώ η μάχιμη δύναμη των κεμαλικών δυνάμεων ήταν οργανωμένη «σε 17 Μεραρχίες Πεζικού και τρεις Μεραρχίες Ιππικού συνολικής δυνάμεως περίπου 60.300 ανδρών, 5720 ιππέων, 250 πολυβόλων και 156 πυροβόλων διαφόρων διαμετρημάτων. [...] Εκ των ως άνω Μεραρχιών αι εξ μεραρχίαι πεζικού και η 3^η Μεραρχία εκ 3200 πεζών περίπου (2400 τυφέκια) και 100 ιππέων, διαθέτουσα δύο πολυβόλα και τέσσερα πυροβόλα διαμετρήματος 7,5».⁴¹

Αξίζει να επισημανθεί ότι η ισορροπία στρατιωτικής ισχύος, η οποία έκλινε υπέρ των ελληνικών δυνάμεων, μεταστρέφεται σταδιακά από το θέρους του 1921, λόγω της σύναψης της συνθήκης της Μόσχας τον Μάρτιο του 1921,⁴² με αποτέλεσμα την εξωτερική στρατιωτική εξισορρόπηση των εθνικιστικών δυνάμεων από τους Μπολσεβίκους.⁴³

Η έναρξη των επιθετικών επιχειρήσεων της Ελληνικής στρατιάς Μικράς Ασίας πραγματοποιήθηκε στις 24 Ιουνίου του 1921 και στέφθηκε με την επιτυχή κατάληψη της

¹² Στο ίδιο.

⁴⁰ Στο ίδιο.

⁴¹ Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 117.

⁴² Αναλυτικότερα βλ. Τσιριγώτης, *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία*, 155-56.

⁴³ Βλ. Κανελλόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών, Κων/πολη, 26/8.9.1920, αρ. 65555, Α5/VI [Αρχειο ΥΠ.ΕΞ./Υ.Δ.Ι.Α.]. Προσημειώνουμε ότι οι πρώτες ευμεγέθεις αποστολές στρατιωτικού εξοπλισμού προς τις εθνικιστικές δυνάμεις πραγματοποιούνται τον Μάρτιο του 1921. Βλ. Erickson, *The Turkish War of Independence*, 193.

Κιουτάχειας στις 4 Ιουλίου του 1921.⁴⁴ Η στρατηγική αποτελεσματικότητα της εν λόγω επιχείρησης αποκρυσταλλώθηκε στην κατάληψη της Κιουτάχειας-Εσκή Σεχήρ και στην αποσύνθεση-αποδιάρθρωση της τάξης των εθνικιστικών δυνάμεων. Ωστόσο η μη επιτυχής εφαρμογή του επιχειρησιακού ελιγμού της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας, με αντικειμενικό στρατιωτικό στόχο την περικύκλωση και εκμηδένιση των κεμαλικών δυνάμεων μέσω αποφασιστικής μάχης,⁴⁵ προσέδωσε χρόνο στον αντίπαλο για να ανασυντάξει-ενισχύσει τις στρατιωτικές του δυνάμεις με απότοκο τη διεξαγωγή αποφασιστικής αντεπίθεσης για τον αιφνιδιασμό-καταστροφή των Ελληνικών δυνάμεων ή οποία απέβη άκαρπη. Στο σημείο αυτό επαληθεύεται η υπόθεση εργασίας του Κλαούζεβιτς ότι «κάθε παύση (της επίθεσης) μεταξύ μιας επιτυχίας και της επόμενης δίνει στον αντίπαλο νέες ευκαιρίες. Μια επιτυχία μπορεί να έχει μικρή ή και καμία επιρροή στην επόμενη. Η επιρροή μπορεί να είναι αντιθετική, γιατί είτε ο αντίπαλος ανακτά μέρος της ισχύος του και ασκεί μεγαλύτερη αντίσταση, είτε λαμβάνει βοήθεια από κάποιον τρίτο».⁴⁶

Επιθετικές Επιχειρήσεις Πέρα Από τον Σαγγάριο

Μετά το πέρας των επιθετικών επιχειρήσεων Ιουνίου-Ιουλίου 1921 και την εγκατάσταση του Ελληνικού στρατού στη γραμμή Εσκή Σεχήρ-Κιουτάχεια-Αφιόν Καρά Χισάρ (στα μέσα Ιουλίου του 1921), η Ελληνική πολιτική ηγεσία καλείται να αξιολογήσει τα αποτελέσματα της στρατιωτικής της στρατηγικής. Για τον λόγο αυτό συνήλθε Πολεμικό Συμβούλιο στην Κιουτάχεια (15.7.1921),⁴⁷ στο οποίο τέθηκε για πρώτη φορά από την ελληνική κυβέρνηση το ζήτημα της μερικής αποστράτευσης.

*«Αμέσως ως ήρχισεν η συνεδρίασις, ο Πρωθυπουργός λαβών τον λόγον και προς τον Διοικητήν της Στρατιάς αποτεινόμενος,[...], κατέληξε δε ως εν συμπεράσματι να προκαλέση τον Αρχηγόν της Στρατιάς, ίνα ενώπιον του Συμβουλίου βεβαιώση την καταστροφήν του εχθρού, και εζήτησε συνάμα την γνώμην αυτού, αν θεωρουμένου του πολέμου τερματισθέντος, μετά την απώλειαν υπό του εχθρού των 3/4 ή των 2/3 της μαχητικής αυτού ισχύος, ηδύνατο η Κυβέρνησις να προβή εις τμηματικήν αποστράτευσιν».*⁴⁸

Τουναντίον, η ελληνική στρατιωτική ηγεσία αντέταξε ως επιτακτική στρατιωτική αναγκαιότητα την άμεση και ολοκληρωτική εκμηδένιση των στρατιωτικών δυνάμεων του Κεμάλ εφαρμόζοντας την κλαουζεβιτσιανή αρχή της συνέχειας της επιθετικής δράσης:⁴⁹

⁴⁴ Δελτίο περί της στρατιωτικής καταστάσεως από τον αρχιστράτηγο Α. Παπούλα, (9.7.1921), Παρατίθεται στο Μιχαήλ Ροδάς, *Η Ελλάδα στη Μικράν Ασίαν*, (Αθήνα, 1950), 230-31.

⁴⁵ «Ο αγών θα ελάμβανε κυρίως χώρα επί οργανωμένων πεδίων μάχης, η δε Ελληνική Στρατιά θα επεδίωκε να αναγκάση τον Τουρκικόν στρατόν να δώση την τελικήν μάχην επί του ανοικτού πεδίου. Δια πρώτην φορά οι αντίπαλοι θα αναμετρούτο με το σύνολον σχεδόν των δυνάμεών των». Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 127-28.

⁴⁶ Clausewitz, *On War*, 626.

⁴⁷ Συμβούλιο στο οποίο συμμετείχαν ο βασιλιάς Κων/νος, ο πρωθυπουργός Δ. Γούναρης, ο υπουργός Στρατιωτικών (Θεοτόκης), ο αρχιστράτηγος(αντιστράτηγος Α. Παπούλας), ο αρχηγός του Επιτελείου της Στρατιάς Μ. Ασίας (συνταγματάρχης Κ. Πάλλης), ο αρχηγός του Γενικού επιτελείου στρατού (υποστράτηγος Β. Δούσμανης) και ο υπαρχηγός (υποστράτηγος Ξ. Στρατηγός).

⁴⁸ Παρατίθεται στο Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής Εμπλοκής*, 81.

⁴⁹ Clausewitz, *On War*, σ. 263.

[...] Εις ταύτα ο Αρχηγός της Στρατιάς και ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου αυτής αντετάχθησαν, [...], και εδήλωσαν ότι ουδεμία μείωσις της μαχητικής ισχύος της Στρατιάς επιτρέπεται φέροντες ως επιχείρημα ότι εκ του εχθρού κίνδυνος υπήρχε πάντοτε απειλητικός [...] Η Στρατιά απήντησεν ότι έπρεπε να καταδιωχθή ο εχθρός και να καταστραφή. Επι τη ερωτήσει του Πρωθυπουργού "και προς ποίαν διεύθυνσιν έπρεπε να εξακολουθήσωσιν αι προβλεπόμεναι μελλοντικάί επιχειρήσεις", η Στρατιά δια του Αρχηγού του Επιτελείου αυτής απήντησεν ότι αι επιχειρήσεις πρέπει να συνεχισθώσι προς την διεύθυνσιν προς την οποίαν ο εχθρός αποχωρεί. Εις την πρότασιν ταύτην ο Πρωθυπουργός είπεν ότι η Στρατιά είναι ελευθέρα, εκτιμώνσα την κατάστασιν, να εξακολουθήσῃ αμέσως τας επιχειρήσεις προς επίτευξιν της τελείας καταστροφής του εχθρού».⁵⁰

Ομοίως, ο υπαρχηγός του Επιτελείου της Ελληνικής Στρατιάς, συνταγματάρχης Σαρηγιάννης, ανέφερε: «η σπουδή με την οποίαν αποχωρεί ο εχθρός, αποδεικνύει ότι ούτος απώλεσε την αγωνιστικήν του δύναμιν. Φρονώ ότι η Στρατιά δεν πρέπει να χάση καιρόν, αλλά να συνεχίση το ταχύτερον την επιθετικήν πορείαν της, δια να εμποδίση την ανασυγκρότησιν του εχθρού και την αμυντικήν του οργάνωσιν».⁵¹

Μολαταύτα, η επιχειρησιακή αδυναμία του ελληνικού στρατού στο μικρασιατικό θέατρο, απόρροια της άμεσης μεταφοράς της βάσης ανεφοδιασμού του από τη Σμύρνη στα Μουδανιά, απέτρεψε την άμεση διεξαγωγή επιθετικών επιχειρήσεων, διανοίγοντας ένα παράθυρο τρωτότητας για την ελληνική στρατιωτική στρατηγική (ανακοπή των επιχειρήσεων για τη μεταφορά της βάσεως ανεφοδιασμού εγγύτερα προς τις γραμμές των επιχειρήσεων)⁵² και αντίστοιχα ένα παράθυρο ευκαιρίας για τη στρατιωτική στρατηγική της κεμαλικής κυβέρνησης. Ειδικότερα το παράθυρο ευκαιρίας για την κεμαλική στρατιωτική στρατηγική ήταν απόρροια: «[...] της τοιαύτης αμελείας και της διακοπής της διώξεως του εχθρού (επί 21 ημέρας) [...] η επιβράδυνσις αυτή έδωκε καιρόν εις τον εχθρόν πλην της ηθικής και υλικής αυτού ενισχύσεως να προφθάση να μεταφέρη και να κινήση συγχρόνως προς την υπό του στρατού ημών πορείαν προς Σαγγάριον, δύο μεν Μεραρχίας εκ Κιλικίας και δυο ετέρας εκ Καυκάσου».⁵³

Αναπόδραστα η διοίκηση της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας, με γνώμονα τον προσδιορισμένο πολιτικό σκοπό, υιοθέτησε επιθετική στρατιωτική στρατηγική άμεσης προσέγγισης. Η αποτελεσματικότητα της οποίας εδραζόταν στην εφαρμογή ενός επιτυχούς ελιγμού για την υπερκέραση του ισχυρού σημείου άμυνας του αντιπάλου και την προσβολή του εκ των νώτων του, με συνεπακόλουθο την καταστροφή του κέντρου βάρους του – στρατιωτικές δυνάμεις.⁵⁴ Υπό το πλαίσιο των διαμορφωθείσων συνθηκών

⁵⁰ Δούσμανης, *Η Εσωτερική όψις της Μικρασιατικής εμπλοκής*, 81-82.

⁵¹ Παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Πανταζής, *Συμβολή εις την Ιστορίαν της Μικρασιατικής Εκστρατείας, 1919-1922*, (Αθήνα: Δωδώνη, χ.χ.), 53.

⁵² «Τότε (15.7.1921) εγερθείς ο Αρχηγός του Επιτελείου της Στρατιάς συνταγματάρχης κ.Κ.Πάλλης, είπεν ότι δεν ήτο δυνατήν ή άμεσος εξακολούθησις των επιχειρήσεων, διότι, προκειμένου να προωθηθή ο στρατός ημών προς ανατολάς με ενδεχόμενην προχώρησιν μέχρι Άγκυρας, ήτο ανάγκη να επιτευχθή η προηγουμένη μεταφορά της Βάσεως εφοδιασμού του στρατού απο Σμύρνης εις Μουδανιά», Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής Εμπλοκής*, 81-2.

⁵³ Στο ίδιο.

⁵⁴ «Ως γενικόν σκοπόν των επιχειρήσεων η Στρατιά καθώριζε την δι' επιθέσεως συντριβήν των άνω εχθρικών δυνάμεων, την κατάληψιν του κυρίου κέντρου εφοδιασμού αυτών Εσκή Σεχέρ και την απήνην καταδίωξιν του εχθρού. Την κύριαν επίθεσιν η Στρατιά θα ενήργη κατά των επί της αμυντικής τοποθεσίας Κιουταχείας εχθρικών δυνάμεων, διαθέτουσα δια την επίθεσιν ταύτην συγκλινόντως το Νότιον Τμήμα Στρατιάς και το Γ'

στο θέατρο του πολέμου, η ελληνική στρατιωτική ηγεσία εξέτασε τις εναλλακτικές επιχειρησιακές στρατηγικές και προέκρινε ως κεντρικούς στρατιωτικούς στόχους:

α) την αποφυγή της κατά μέτωπο επίθεσης του εχθρού, εκτιμώντας ότι θα αμύνονταν όπισθεν της δεξιάς όχθης του κεντρικού ρου του Σαγγάριου, λόγω των εμποδίων που θα παρουσιαζόταν κατά τη διάβαση του Στρατού μας,

β) την προσβολή του εχθρού εκ του αριστερού του πλευρού, ενεργώντας προς αυτόν ευρύ ελιγμό νοτίως του άνω ρου του Σαγγάριου.⁵⁵

Συνακόλουθα, ο αρχιστράτηγος Παπούλας θα προβεί στην εσωτερική αναδιοργάνωση της Ελληνικής στρατιάς Μικράς Ασίας για τη βελτιστοποίηση του κεντρικού συστήματος διοίκησης-ελέγχου, δημιουργώντας δύο κύρια τμήματα στρατού, το βόρειο και το νότιο. Το βόρειο τμήμα της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας υπό τη διοίκηση του υποστράτηγου Γεωργίου Πολυμενάκου, αποτελούνταν από το Γ' Σώμα Στρατού (την 7η και 10η Μεραρχία) και την προσωρινή βόρεια ομάδα Μεραρχιών (3η και 11η Μεραρχία) υπό τη διοίκηση του υποστράτηγου Νικόλαου Τρικούπη. Το Νότιο τμήμα της Ελληνικής στρατιάς Μικράς Ασίας, υπό την άμεση διοίκηση του Αρχηγείου Στρατού, αποτελούνταν από το Α' Σώμα Στρατού (1^η και 2^η Μεραρχία), το Β' Σώμα Στρατού (5η και 13η Μεραρχία) και την προσωρινή Νότια Ομάδα Μεραρχιών (4η και 12η Μεραρχία) υπό τη διοίκηση του υποστράτηγου Δημήτριου Γίδα. Η 9η Ελληνική Μεραρχία παρέμεινε ανεξάρτητη υπό τον έλεγχο της διοίκησης της Ελληνικής στρατιάς Μικράς Ασίας και λειτουργούσε ως σύνδεσμος μεταξύ των τμημάτων της. Και τα δύο τμήματα της Ελληνικής Στρατιάς της Μικράς Ασίας υποστηρίχθηκαν επαρκώς με πυροβολικό στρατού καθώς και με ισχυρά τμήματα αεροπορίας. Το νότιο τμήμα της Στρατιάς ανέλαβε την κύρια επίθεση με 7 από τις 11 μεραρχίες πεζικού. Συνακόλουθα, ο αντικειμενικός στρατιωτικός στόχος ήταν η καταστροφή του μείζονος μέρους του δυτικού μετώπου των κεμαλικών δυνάμεων και η αποκοπή των κόμβων επικοινωνίας του, Εσκή Σεχήρ-Κιουτάχεια. Για την ακρίβεια, το επιχειρησιακό σχέδιο που εξέδωσε ο αρχιστράτηγος Παπούλας (25.7.1921) οριοθετούσε τον αντικειμενικό στρατιωτικό στόχο (καταστροφή εχθρικών δυνάμεων και κατάληψη της Άγκυρας) οργανώνοντας την ελληνική επίθεση σε δύο φάσεις: η πρώτη φάση αποσκοπούσε στην πλευροκόπηση και περικύκλωση των αμυντικών θέσεων του Ισμέτ, που βρίσκονταν δυτικά του ποταμού Σαγγάριου και βόρεια του ποταμού Γκόκ. Η δεύτερη φάση προέβλεπε τη διεξαγωγή της κύριας επίθεσης, σε ίδιο χρόνο από τα τρία σώματα στρατού με στόχο την «εξόντωση και διασπορά» του στρατού του Ισμέτ:

1) Ο εχθρός υποχωρήσας μετα την τελευταίαν ήτταν του, οχυρούται επι της Ανατολικής όχθης του Σαγγαρίου[...]

2) Η Στρατιά δια των κύριων δυνάμεών της θα επιτεθή κατά του εχθρού, όπως συντρίψει αυτές, τας καταδιώξη μέχρι της διαλύσεώς των, και αχθή μέχρις Αγκύρας,

Σώμα Στρατού, αποφεύγουσα την κατά μέτωπον προσβολήν της κατά αμυντικής τοποθεσίας της Κιουτάχειας. Ο σκοπός της προσβολής ήτο να συγκρατήση τον όγκον του Τουρκικού Στρατού περί την Κιουτάχειαν, εν ώ χρόνω δια του δεξιού αυτής, ενισχυμένου και δια των προς Αφιόν Καραχισάρ ενεργουσών δυνάμεων, θα ενήργει ανατολικώς της σιδηροδρομικής γραμμής Αφιόν Καραχισάρ- Κιουτάχειας προς Σεϊντή Γαζή και Εσκή Σεχήρ, δια την αποκοπήν της προς Ανατολάς διαφυγής των». Δανέλης, *Επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921*, 40.

⁵⁵ Για τις μείζονες δυσχέρειες που καλείτο ν' αντιπαρέλθει ο επιχειρησιακός ελιγμός της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας, βλ. Στρατηγός, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, 259-60.

προς καταστροφήν των εκεί εγκαταστασεών του και της σιδηρ. γραμμής, αποστερούσα ούτως αυτών πολυτίμου Βάσεως αυτού.

3) Των κυρίων δυνάμεων του εχθρού κατεχουσών ωχυρωμένην τοποθεσίαν όπισθεν του Σαγγαρίου, αποτελούντος σοβαρόν κώλυμα, ως εκ του αδιαβάτου αυτού εκτός των γεφυρών, η Στρατιά προτίθεται να απασχολήση μόνον ταύτας, δι' επιθέσεων μικρών δυνάμεών της κατά Μέτωπον, τηρούσα αυτάς υπό την διαρκή απειλήν βιαίας διαβάσεως του Σαγγαρίου προ του Μετώπου της τοποθεσίας, και να επιτεθή δια του όγκου αυτής Ανατολικώς του Σαγγαρίου, υπερκερώσα και κυκλούσα την εχθρικήν ταύτην τοποθεσίαν εκ Νότου και Νοτιο-Ανατολών.

Η από της εξορμήσεως μέχρι της κυρίας επιθέσεως εξέλιξης των επιχειρήσεων δύναται να χωρισθή εις δυο περιόδους.

Α' Περίοδος: Από της εξορμήσεως μέχρι της αφίξεως των Σωμάτων Στρατού επι της γραμμής: [...] Κατά την περίοδον ταύτην τα Σώματα Στρατού θα προελάσωσιν εν ταις δια του "Σχεδίου Επιχειρήσεων" οριζομέναις ζώναις επιχειρήσεων αυτών.

[...]

Β' Περίοδος: Από της αφίξεως των Σωμάτων Στρατού εις την άνω γραμμήν μέχρι της κυρίως επιθέσεως. Η περίοδος αυτή περιλαμβάνει τας εξής ενεργείας:

α) Διάβασις Νοτίως του Σαγγαρίου των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού, πλην Μικτού Αποσπάσματος, παραμένοντος εις την περιοχήν Μουχαλίτς, προς επιτήρησιν των διαβάσεων του Σαγγαρίου, και μιας Μεραρχίας αυτού, ήτις θα καλύψη κατ' αρχάς την πλευρικήν προέλασιν των Α' και Γ' Σωμάτων Στρατού, και είτα θα επιτεθή κατά Μέτωπον, εν συνδιασμώ προς την κυρίαν Ανατολικώς του Σαγγαρίου επίθεσιν.

β) Ανάπτυξις των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού και του Γ' Σώματος, μείον των άνω Μονάδων του, Ανατολικώς της μεταξύ του Σαγγαρίου και της λίμνης Ακ Στενωπών.

Κυρία επίθεσις Ανατολικώς του Σαγγαρίου, δευτερεύουσα τοιαύτη υπό της σχετικής Μεραρχίας κατά του Μετώπου της εχθρικής τοποθεσίας εκ Δυσμών.⁵⁶

Ο διευρυμένος επιχειρησιακός ελιγμός των ελληνικών δυνάμεων αποσκοπούσε αφενός στη δημιουργία ευνοϊκότερων συνθηκών στο πεδίο της μάχης, με σκοπό την αξιοποίησή τους έναντι του αντιπάλου για την απόκτηση σχετικού πλεονεκτήματος και αφετέρου στην ψυχολογική αποδιάρθρωση,⁵⁷ των στρατιωτικών διοικητών των κεμαλικών δυνάμεων. Παρά ταύτα, η ελληνική στρατιωτική ηγεσία δεν συνεκτίμησε-αξιολόγησε τα δύο αντιτιθέμενα ζεύγη που εμπερικλείει, ο ελιγμός:⁵⁸

α) την υπερφαλάγγιση των πλευρών του εχθρού ή την λειτουργία των στρατιωτικών δυνάμεων σε εσωτερικές γραμμές, δηλαδή η ενέργεια της Ελληνικής στρατιάς για κύκλωση του αριστερού πλευρού του εχθρού περιστέλλονταν από το πλεονέκτημα των εσωτερικών γραμμών του κεμαλικού στρατού,

β) τη συγκέντρωση ή την ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνάμεων σε πολλές και διαφορετικές θέσεις.

⁵⁶ Παρατίθεται στο Π. Παναγάκος, *Συμβολή εις την ιστορίαν της δεκαετίας 1912-1922*, (Αθήνα, 1960), 482-483.

⁵⁷ «Η ψυχολογική αποδιάρθρωση κάποιου πηγάζει από την αίσθησή του ότι είναι παγιδευμένος». Αναλυτικότερα βλ. Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, 508.

⁵⁸ Βλέπε Clausewitz, *On War*, 541.

Ομοίως, δεν εξέτασε το μέτρο στρατηγικής αποτελεσματικότητας του ελιγμού της, δηλαδή εάν η επιτυχής του εφαρμογή θα επέφερε τη νίκη στην μάχη και σε πιο βαθμό η διαμορφωθείσα κατάσταση θα συνέβαλε στην επιβολή της Ελληνικής πολιτικής θελήσεως στον αντίπαλο.⁵⁹

Στο περιβάλλον αυτό στα συγκριτικά πλεονεκτήματα των κεμαλικών στρατιωτικών δυνάμεων στο μικρασιατικό θέατρο του πολέμου, εγγράφονταν:⁶⁰

1. Η σύμπτυξη τους σε ισχυρά οχυρωμένες θέσεις πλησίον των βάσεων ανεφοδιασμού τους.
2. Η λειτουργία τους σε εσωτερικές γραμμές συγκοινωνιών-επικοινωνιών και ανεφοδιασμού.
3. Ο εγκλιματισμός-προσαρμογή τους στη γεωμορφολογία του εδάφους του θεάτρου του πολέμου.
4. Η δυνατότητα επίτευξης επιχειρησιακού ή τακτικού αιφνιδιασμού είτε μέσω διεξαγωγής ταχείας αντεπίθεσης είτε αναπτύσσοντας υπεροχή ισχύος σε επιλεγμένα σημεία.
5. Η αξιοποίηση του παράγοντα της εσωτερικής νομιμοποίησης.

Εντούτοις, η Ελληνική Στρατιά Μικράς Ασίας:

1. Είχε απομακρυνθεί από τις βάσεις ανεφοδιασμού του αντιμετωπίζοντας σοβαρές δυσχέρειες στην επιμελητεία του, στις επικοινωνίες και στις μεταφορές του.⁶¹
2. Καλείτο να διεξάγει στρατιωτικές επιχειρήσεις σ' ένα προοδευτικά εχθρικό θέατρο πολέμου λόγω των αιφνιδιαστικών και συστηματικών επιθετικών ενεργειών των κεμαλικών δυνάμεων με απότοκο την ανάγκη διασφάλισης των πλευρών και των μετόπισθεν της ελληνικής στρατιάς (ανάπτυξη πλαγιοφυλακών).
3. Δεν διέθετε τη δυνατότητα εξωτερικής εξισορρόπησης λόγω της επιβολής του οικονομικο-στρατιωτικού αποκλεισμού από τις συμμαχικές δυνάμεις-Γαλλία, Βρετανία, Ιταλία.
4. Συνωθούνταν στη διεξαγωγή ενός πολέμου φθοράς.⁶²

«Η τοιαύτη διάταξις του εχθρού παρουσίαζε το μεγαλύτερον δί' αυτόν πλεονέκτημα, διότι ενώ ο Στρατός ημών απεμακρύνθη εκ της εις Εσκή-Σεχήρ Βάσεως αυτού και επεμήκυνε τας γραμμάς συγκοινωνιών του, αντιθέτως έφερε τον Στρατόν του Κεμάλ

⁵⁹ Ο Gray παρατηρεί ότι υπάρχει μια διαλεκτική σχέση μεταξύ ελιγμού-φθοράς, υπό την έννοια ότι οι πλέον λυσιτελείς στρατιωτικές επιχειρήσεις με αποφασιστικούς επιχειρησιακούς ελιγμούς συνεπικουρούνταν από ένα σημαντικό συμπληρωματικό στοιχείο του πολέμου φθοράς. Συγκεκριμένα εξετάζει τους αποφασιστικούς ελιγμούς της Γερμανίας το 1940, του στρατηγού Μακ Άρθουρ στον πόλεμο της Κορέας το 1950 και του στρατηγού Σβάρτσκωφ στην επιχείρηση *Καταιγίδα της Ερήμου* το 1991. Gray, *Modern Strategy*, 159-62.

⁶⁰ Βλ. αναλυτικότερα την γ' αναφορά του υποστράτηγου Δούσμανη προς τον βασιλιά Κωνσταντίνο επί του σχεδίου επιχειρήσεων της Στρατιάς, 25.7.1921. Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής Εμπλοκής*, 91.

⁶¹ Ο διευρυμένος ελιγμός των ελληνικών δυνάμεων από τον νότο επεξέτεινε τις λογιστικές τους γραμμές κατά 138 χιλιόμετρα. Erickson, *The Turkish War of Independence*, 207.

⁶² Ο πόλεμος φθοράς διεξάγεται με το σύνολο των οικονομικών, βιομηχανικών, τεχνολογικών, στρατιωτικών μέσων. Ο αντίπαλος αντιμετωπίζεται ως ένα σύνολο στόχων και το επιτυχές αποτέλεσμα είναι απότοκο της αθροιστικής ενέργειας της υπέρτερης δύναμης πυρός και της ευμεγέθους υλικής ισχύος. Βλ. Luttwak, *Strategy*, 92-7 και Collins, *Military Strategy*, 176-79.

εγγύτερον προς την εν Αγκύρα Βάσιν του και παρείχε σοβαράν προστασίαν εις το δεξιόν του, στηριζόμενον εις τον Σαγγάριον, ούτινος τας διαβάσεις ηδύνατο να φυλάττη δί'ολίγων δυναμέων του.

Εις μεγαλυτέραν προς Ανατολάς επέκτασιν δια του δεξιού του δεν ηδύνατο να αποβλέψη ο Ελληνικός Στρατός, ίνα παρακάμψη το αριστερόν του εχθρού, διότι δεν διέθετεν προς τούτο δυνάμεις, [...]. Ούτως ο Ελληνικός Στρατός υποχρεώθη να αναλάβη επίθεσιν κατά του αμυντικώς οργανομένου Μετώπου του εχθρού και να επιζητήση την διάρρηξιν αυτού.⁶³

Επειδή η επιτυχία ή η αποτυχία της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής συνυφαίνονταν με την επίτευξη του επιχειρησιακού της ελιγμού, δηλαδή με την παράκαμψη του εχθρικού μετώπου και την κατεύθυνση της κύριας επίθεσης προς τα μετόπισθεν, η ελληνική στρατιωτική ηγεσία όφειλε να συνεκτιμήσει πέρα από το φυσικό και το ψυχολογικό στοιχείο στο επιχειρησιακό επίπεδο. Γιατί όπως αναφέρει ο Λίντελ Χάρτ: «μια κίνηση παρακάμψεως του μετώπου του εχθρού από μια δύναμη για να κατευθυνθεί προς τα μετόπισθεν του, έχει σκοπό, όχι μόνο να αποφύγει την αντίσταση του στο δρόμο που ακολουθεί, αλλά και στο τέρμα της. Ακολουθεί την γραμμή της ελάχιστης αντιστάσεως του αντιπάλου, με την πιο βαθιά έννοια. Το ισοδύναμο στην ψυχολογική σφαίρα είναι η ελάχιστα αναμενόμενη γραμμή».⁶⁴

Συνεπαγόμενα, στο βαθμό και στο μέτρο που η αποτελεσματικότητα της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής συναρτάτο από την επιτυχή εκτέλεση του επιχειρησιακού της ελιγμού, η ελληνική στρατιωτική ηγεσία όφειλε να συνεκτιμήσει πέρα από το φυσικό και το ψυχολογικό στοιχείο.⁶⁵ Για παράδειγμα, θα μπορούσε να διεξαγάγει μία μικρής κλίμακας παραπλανητική ενέργεια στο τακτικό πεδίο ώστε ο αντίπαλος είτε να μην αντιδράσει έγκαιρα, είτε να αντιδράσει αναποτελεσματικά στο πρώτο πλήγμα της Ελληνικής στρατιάς Μικράς Ασίας.

Τα αποτελέσματα της Ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής αποκρυσταλλώνονται στις ικανές και αναγκαίες συνθήκες που οδηγούν στην υπέρβαση του σημείου κορύφωσης της Ελληνικής επίθεσης. Εξασθένιση της δύναμης πυρός και της ικανότητας ελιγμού των Ελληνικών δυνάμεων, εκτεταμένες γραμμές ανεφοδιασμού-επικοινωνιών, κοστοβόρες κατά μέτωπο επιθέσεις, διεξαγωγή επιχειρήσεων σε εχθρικό έδαφος το οποίο διευκόλυνε τη δραστηριότητα του τουρκικού ιππικού και τις επιδρομές των ανταρτών πίσω από το ελληνικό μέτωπο.⁶⁶ Ειδικότερα στον επιχειρησιακό ελιγμό του Β' Σώματος Στρατού εκ του νότου, η κεμαλική στρατιωτική ηγεσία αντέταξε την επέκταση του νοτίου τμήματος της αμυντικής γραμμής προς ανατολάς, μεταλλάσσοντάς το από αμυντικό πλευρό σε ακόμη μία πρώτη γραμμή άμυνας. Ο υπερεκτεταμένος ελιγμός της Ελληνικής στρατιάς ανατολικότερα του νέου μετώπου των εθνικιστικών δυνάμεων για την κύκλωσή τους επέκτεινε τις γραμμές ανεφοδιασμού της και απομείωσε τόσο τη μαχητική της ισχύ όσο και την αποτελεσματικότητα του ελιγμού της. Απότοκο ήταν η διεξαγωγή μιας κατά μέτωπο επίθεσης υπό εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες σε τακτικό-επιχειρησιακό επίπεδο.⁶⁷

⁶³ Παναγάκος, *Συμβολή εις την Ιστορίαν της Δεκαετίας, 1912-1922*, 486-87.

⁶⁴ Βλ. Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, 509-10.

⁶⁵ Βλ. παραπάνω υποσημείωση 61. Παναγάκος, *Συμβολή εις την Ιστορίαν της Δεκαετίας 1912-1922*, 486-7.

⁶⁶ Αkyόz, "From the Western Front to the Heights of Ankara", 17-18.

⁶⁷ Στο ίδιο.

«Ο εχθρός στηρίζων το δεξιόν του επί της ισχυράς γραμμής Γιλδίζ-Σαπάντζας εξοικονόμει δυνάμεις προς ενίσχυσιν του αριστερού του, ούτως ώστε η κύκλωσις του αριστερού του εχθρού δεν ηδύνατο να επιτευχθή, η δε θέσις της Στρατιάς εχούσης τα νώτα της εστραμμένα προς την έρημον και τας μακράς συγκοινωνίας της εις το αριστερόν της ήτο μειονεκτική· τέλος η καταπληκτική ελάττωσις των αυτοκινήτων ως εκ της κακής καταστάσεως των οδών καθίστων αδύνατον τον περαιτέρω εφοδιασμόν. Η τοιαύτη κατάστασις δεν έπρεπε να παραταθή επί πολύ άνευ σοβαρού κινδύνου· έδει το ταχύτερον να εκδιωχθή ο εχθρός εκ της ανατολικής όχθης του Σαγγαρίου, το μέτωπον της Στρατιάς να καταστή παράλληλον περίπου προς τον ποταμόν και να αποκατασταθή η συγκοινωνία.[...] Τας δυνάμεις του εχθρού υπολογίζομεν ισοδυνάμους προς τας ημετέρας.[...] Πλεονέκτημα επομένος καθαρόν ημων απέναντι του εχθρού απομένει η επιθετική ημών ενέργεια [...] Είναι ορθον πάσα απόφασις περί περαιτέρω ενεργείας να ληφθή ταχέως, προτού επέλθει η στιγμή της αδυναμίας. [...] Ο εχθρός αμύνεται των 100 χιλιομέτρων των χωριζόντων ημάς από την Άγκυραν πεισματωδώς βήμα προς βήμα, αντιτάσσων κυρίως τας αλληπαλλήλους οχυρωσεις του και το βαρύ πυροβολικόν του και επιζητών να φθείρη βαθμιαίως ημάς αριθμητικώς. Το δε ισόπαλον των δυνάμεων δεν επιτρέπει ημί την εκτέλσιν ευρείας κυκλωτικής κινήσεως, ώστε δίνός πλήγματος να επιτύχωμεν αποφασιστικήν νίκην [...].⁶⁸

Αντίστοιχα οι υπερεκτεταμένες γραμμές συγκοινωνιών της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας και οι υπέρμετρες δυσχέρειες στον ανεφοδιασμό της, αποστερούσαν από τον αρχιστράτηγο Παπούλα, τη δυνατότητα συγκέντρωσης της στρατιωτικής της ισχύος. Από τη μια πλευρά, στο επιχειρησιακό επίπεδο και στο επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής, η έλλειψη ασφαλούς υλικοτεχνικής υποστήριξης είχε ως αποτέλεσμα η Ελληνική Στρατιά Μικράς Ασίας να δεσμεύει μόνο το 70 τοις εκατό των συνολικών της δυνάμεων, ενώ οι εθνικιστικές δυνάμεις το 85 τοις εκατό. Από την άλλη πλευρά, στο τακτικό επίπεδο η ισορροπία στρατιωτικής ισχύος μεταξύ επιτιθέμενου-αμυνόμενου κυμαίνονταν σε μια αναλογία 1 αμυνόμενος προς 1,2 επιτιθέμενων.

«Η κατάληψις του ανατολικώς του Σαγγαρίου εδάφους επέτρεψε την σημαντικήν βράχυνσιν των μεταφορών μας, αλλά δέον να ληφθή υπόψη, ότι της προχωρήσεως προς Άγκυραν εξακολουθούσης αι μεταφοραί επιμηκύνονται εκ νέου, τα δε μεταγωγικά μέσα, κυρίως τα φορτηγά αυτοκίνητα, φθείρονται καθ' εκάστην, μειούμενα καταπληκτικώς κατ' αριθμόν και μη ανανεούμενα».⁶⁹

Απότοκο της εξέλιξης αυτής ήταν η ανάσχεση της επιθετικής δράσης της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας και η σύμπτυσή της σε θέση άμυνας με άμεσο τον κίνδυνο περιαγωγής της σ' έναν πόλεμο φθοράς.

«Υποβάλλω εντύπωσίν μου ότι ο αγών τείνει προσλάβη ως εξ ισοπάλου αντιμετώπων δυνάμεων χαρακτήρα αγώνος χαρακωμάτων [...] Ούτος έσεται επ' ωφέλεια εχθρού διαρκώς συμπληρούντος ελλείψεις του και οχύρωσιν εδάφους [...] Παράτασιν επιχειρήσεων θεωρώ επικίνδυνον».⁷⁰

⁶⁸ Αναφορά Παπούλα (22.8.1921). Παρατίθεται στο Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής Εμπλοκής*, 97-8. Βλ. επίσης Πασσάς, *Η Αγωνία Ενός Έθνους*, 125-29.

⁶⁹ Στο ίδιο.

⁷⁰ Τηλεγράφημα Παπούλα προς τον υπουργό στρατιωτικών Θεοτόκη (26.8.1921). Παρατίθεται στο Πασσάς, *Η Αγωνία Ενός Έθνους*, 129.

Αντίστροφα, η κεμαλική στρατιωτική ηγεσία προσάρμοσε τη στρατιωτική της στρατηγική στα σημεία τρωτότητας της αντίστοιχης ελληνικής στρατηγικής αξιοποιώντας στο έπακρο :

α) την υπερεπέκταση του ελληνικού μετώπου, με αποτέλεσμα την αδυναμία εφαρμογής αποτελεσματικής στατικής άμυνας,

β) την εξασθένιση του ηθικού-φρονήματος της Ελληνικής στρατιάς,⁷¹

γ) τη στατική-παθητική αμυντική διάταξη της Ελληνικής στρατιάς, η οποία παρείχε στον επιτιθέμενο τη δυνατότητα για τη διεξαγωγή επιτυχούς πρώτου πλήγματος.⁷²

Παρεπόμενο των τριών προσδιοριστικών μεταβλητών της υπέρβασης του σημείου κορύφωσης της Ελληνικής επίθεσης,⁷³ όπως καταγράφονται από τον Αλέξανδρο Μαζαράκη:⁷⁴

«1) Η προέλασις εις χώραν άγονον και εχθρικήν τον εξησθένει και του καθιστά δυσχερή τον εφοδιασμό.

2) Ο εχθρός πλησιάζων εις τας βάσεις του και την πρωτεύουσάν του θα ημύνετο με όλας τας δυνάμεις και με όλον τον ενθουσιασμόν του.

3) Πλην του ρεύματος του Σαγγάριου θα εύρισκεν ο ελληνικός στρατός εις την δεξιάν του όχθην οχυράς θέσεις ωργανωμένας από τον εχθρόν», ήταν η εισδοχή της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας σ' έναν παρατεταμένο πόλεμο φθοράς».⁷⁵

Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο αρχιστράτηγος Α. Παπούλας στην αναφορά του, (22.8.1921):

«Την πρώτην Αυγούστου ήρξατο η προέλασις της Στρατιάς προς Ανατολάς, συνεχισθείσα επί τη βάσει του καταρτισθένος σχεδίου επιχειρήσεων. Ο εχθρός αποσύρων τας κύριας δυνάμεις αυτού αμέσως και Ανατολικώς του Σαγγαρίου εγκατεστάθη εκεί εις γραμμήν φύσει και τέχνη οχυρωτάτην.[...]

Προς τούτο διετάχθη η κατά μέτωπον επίθεσις· το κέντρον ημών κατέλαβε τας φοβεράς θέσεις του Ταμπούρογλου και βήμα προς βήμα απωθείτο ο εχθρός, παρ' όλην την πείσμονα αυτού αντίστασιν, μέχρι της σήμερον κατεχόμενης γραμμής.[...] Πλεονέκτημα επομένως καθαρόν ημων απέναντι του εχθρού απομένει η επιθετική ημών ενέργεια [...] Είναι ορθόν πάσα απόφασις περί περαιτέρω ενεργείας να ληφθή ταχέως, προτού επέλθει

⁷¹ Χαρακτηριστικά ο αντιστράτηγος Τρικούπης σε ερώτηση του αρχηγού του επιτελείου της Στρατιάς Πάλλη, περί του ηθικού του στρατού, (Σεπτέμβριος 1921), απάντησε: «Πρέπει να τερματισθή ταχέως η εκκρεμότης της πολεμικής καταστάσεως, καθόσον παρατηρείται εις το Στράτευμα κόπωσης σωματική και ψυχική, η δε ανθρώπινη αντοχή έχει όρια, άτινα δεν δύναται τις να υπερβή ατιμωρητή». Τρικούπης, *Αναμνήσεις Επεισοδίων και Γεγονότων εκ των Πολέμων μας*, 97.

⁷² Αλέξανδρος Μαζαράκης, *Απομνημονεύματα*, (Αθήναι: Ίκαρος, 1948), 296-98.

Ομοίως ο αρχιστράτηγος Χατζηανέστης αναφέρει στην απολογία του για την εφαρμογή στατικής άμυνας από την Ελληνική Στρατιά Μ.Ασίας. «Όλα είχαν κανονισθή επί μιάς σφαλεράς ιδέας της αμύνης από χαρακωμάτων, υπολογιζόμενης με τεχνικάς λεπτομερείας πολύ καλάς, αλλ' εχούσης εν θεμελιώδες σφάλμα: να κρατήσωμεν τας θέσεις». Παρατίθεται στο Βοζίκης, *Αι Απολογίαι των Θυμάτων*, 349.

⁷³ Για ενδελεχή ανάλυση βλ. Tsirigotis, «The impact of the Excess of the Culminating Point of Attack».

⁷⁴ Μαζαράκης, *Απομνημονεύματα*, 296-98.

⁷⁵ Αναλυτικότερα για την εισδοχή της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας σε έναν πόλεμο φθοράς βλ. Ακγός, «From the Western Front to the Heights of Ankara», 28.

η στιγμή της αδυναμίας. Η κατάληψις του ανατολικώς του Σαγγαρίου εδάφους επέτρεψε την σημαντικήν βράχυνσιν των μεταφορών μας, αλλά δέον να ληφθή υπ' όψει, ότι της προχωρήσεως προς Άγκυραν εξακολουθούσης αι μεταφοραί επιμηκύνονται εκ νέου, τα δε μεταγωγικά μέσα, κυρίως τα φορτηγά αυτοκίνητα, φθείρονται καθ' εκάστην, μειούμενα καταπληκτικώς κατ' αριθμόν και μη ανανεούμενα. Ο εχθρός αμύνεται των 100 χιλιομέτρων των χωριζόντων ημάς από την Άγκυραν πεισματωδώς βήμα προς βήμα, αντιτάσσων κυρίως τας αλλεπαλλήλους οχυρώσεις του και το βαρύ πυροβολικόν του και επιζητών να φθείρη βαθμιαίως ημάς αριθμητικώς. Το δε ισόπαλον των δυνάμεων δεν επιτρέπει ημί την εκτέλσιν ευρείας κυκλωτικής κινήσεως, ώστε δι' ενός πλήγματος να επιτύχωμεν αποφασιστικήν νίκην [...].⁷⁶

Η Υπέρβαση του Σημείου Κορύφωσης της Άμυνας του Κεμαλικού Στρατού

Παρεπόμενο της υπέρβασης του κορυφαίου σημείου της ελληνικής επίθεσης⁷⁷ ήταν η ανακοπή της επιθετικής προέλασης της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας, η σύμπυξή της στη γραμμή Εσκή Σεχίρ, Κιουτάχεια, Αφιόν Καρά Χισάρ και η προβολή στατικής άμυνας για τη διατήρησή της.⁷⁸

Αντίθετα, η προοδευτική οπισθοχώρηση και οχύρωση των κεμαλικών δυνάμεων όπισθεν του Σαγγαρίου και η αποκατάσταση της ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος στο τακτικό πεδίο,⁷⁹ λόγω μίας σειράς παρεμβαινουσών μεταβλητών,⁸⁰ θα οδηγήσουν στην υπέρβαση του σημείου κορύφωσης της άμυνας των κεμαλικών δυνάμεων.⁸¹

⁷⁶ Παρατίθεται στο Δούσμανης, *Η Εσωτερική όψις της Μικρασιατικής εμπλοκής*, 96-98.

⁷⁷ Μαζαράκης, *Απομνημονεύματα*, 296-98.

⁷⁸ «Τὴν 21 καὶ 22 Αὐγούστου (1921) τὸ δεξιὸν καὶ τὸ κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς παρατάξεως ἀκίνηται, τὴν 23 διατάσσονται πάντα τὰ σώματα νὰ παύσωσι τὰς ἐπιθέσεις καὶ νὰ διατηρήσωσι τὰς θέσεις ἃς κατέχουσι», Στρατηγός, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, 271.

⁷⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι η μεθοδική οπισθοχώρηση των κεμαλικών δυνάμεων πίσω από τον Σαγγάριο (μετά την κατάληψη της γραμμής Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχειας-Αφιόν Καρά Χισάρ από τον Ελληνικό στρατό τον Ιούλιο του 1921) συνέβαλε στη διατήρηση της συνοχής τους και στην προοδευτική ενίσχυση του βαθμού της στρατηγικής τους αποτελεσματικότητας. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Κεμάλ: «Το μειονέκτημα μίας τέτοιας τακτικής (δηλαδή της οπισθοχώρησης) θα ήταν το ηθικό σοκ που θα προκαλούσε στην κοινή γνώμη το γεγονός ότι μία μεγάλη περιοχή και τόποι σημαντικοί, όπως το Εσκή-Σεχίρ, θα εγκαταλείπονταν στον εχθρό. Αλλά αυτά τα μειονεκτήματα θα εξαφανίζονταν αυτομάτως σε σύντομο χρονικό διάστημα ως αποτέλεσμα των επιτυχιών μας». Παρατίθεται στο Β. Ντ. Βολκάν, Ν. Ιτσκοβίτς, *Ατατούρκ*, (Αθήνα: Καστανιώτης, 2005), 289. Επίσης George W. Gawrych, "Kemal Atatürk's Politico-Military Strategy in the Turkish War of Independence, 1919-1922: From Guerrilla Warfare to the Decisive Battle", *The Journal of Strategic Studies*, 11:3, (1988), 318-41, (ιδίως 334).

⁸⁰ Ειδικότερα η καθολική στρατολόγηση που εφάρμοσε ο Κεμάλ, οι συνθήκες ειρήνης με την Ιταλία (Ιούλιος 1921) και συμμαχίας με τη Σοβιετική Ρωσία (Μάρτιος 1921), καθώς και η αρχική συμφωνία με τους Γάλλους (Μάρτιος 1921) για την αποχώρησή τους από την Κιλικία με οικονομικά ανταλλάγματα, ενίσχυσαν ποσοτικά και ποιοτικά την στρατιωτική ισχύ των κεμαλικών δυνάμεων. Παράλληλα σε επιχειρησιακό επίπεδο η γεωμορφολογία του εδάφους ευνοούσε τη δημιουργία ισχυρών γραμμών άμυνας για τις κεμαλικές δυνάμεις ενώ το υπερεκτεταμένο ελληνικό μέτωπο καθιστούσε δυσχερή την επιμελητεία. Η μεταβολή της φύσης του πολέμου από τις κεμαλικές δυνάμεις λαμβάνει χώρα με την ψήφιση του νόμου 144 από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας (5.8.1921) διορίζοντας τον Κεμάλ Ανώτατο Διοικητή (Baskomutari) των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων εξουσιοδοτώντας τον να εκδίδει διατάγματα με ισχύ νόμου στο όνομα της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης. Βλ. Gawrych, "Kemal Atatürk's Politico-Military Strategy, 318-41, (ιδίως 332-33).

⁸¹ Αυτό, γιατί, όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Κλαούζεβιτς: «κάθε επίθεση θα πρέπει οπωσδήποτε να τελειώνει με άμυνα, η φύση της οποίας καθορίζεται από τις διαμορφωθείσες συνθήκες. Αυτό είναι πολύ

Συνακόλουθα, η αμυντική φύση της στρατιωτικής στρατηγικής του Μ. Κεμάλ θα μετεξελιχθεί σε καθαρά επιθετική,⁸² επιβεβαιώνοντας την υπόθεση εργασίας του Κλαούζεβιτς ότι:

«από τη στιγμή που ο αμυνόμενος επιτυγχάνει ένα σημαντικό πλεονέκτημα, η άμυνα έχει ολοκληρώσει το έργο της. Εφόσον λοιπόν απολαμβάνει αυτό το πλεονέκτημα θα πρέπει να αντεπιτεθεί ή (αλλιώς) θα οδηγηθεί σε καταστροφή [...]. Πώς, τότε και πού θα αρχίσει η εν λόγω δράση εξαρτάται από πολλές άλλες συνθήκες [...], αυτή όμως η αλλαγή για αντεπίθεση θα πρέπει να γίνει αποδεκτή σαν μία εγγενής τάση της άμυνας ως ένα από τα σημαίνοντα χαρακτηριστικά της [...]. Μία ξαφνική ισχυρή μεταστροφή προς την επίθεση [...] είναι η μεγαλύτερη στιγμή για τη άμυνα».⁸³

Χαρακτηριστικές είναι οι ακόλουθες αναφορές που καταδεικνύουν την υπέρβαση του σημείου κορύφωσης της άμυνας των κεμαλικών δυνάμεων:

«Από της 24 μέχρι της 27 η Ελληνική απραξία ενθαρρύνει τους Τούρκους και γεννά ίσως την εντύπωση αδυναμίας της Ελληνικής Στρατιάς, συγκεντρώνουσι δε σημαντικές δυνάμεις απέναντι του Γ' Σώματος. Η έναρξις της συγκεντρώσεως γίνεται αντιληπτή από της 24 και παρακολουθείται αγρύπνως μέχρι της 27 Αυγούστου.

Την 28 από της πρωΐας εκδηλούται σφοδρότατη επίθεσις καθ' ολοκλήρου του Μετώπου του Γ' Σώματος εξακολουθεί δε και την 29 με λυσσώδεις προσπαθείας. Σημειωτέον ότι ο Στρατός ημών εγνώριζεν ότι είχε ληφθή απόφασις αποχωρήσεως, εγνώριζε δε προσέτι και ότι είχεν εις τα νώτα του αδιάβατον ποταμόν!

Αλληλοδιάδοχοι εχθρικάί μάζαι ρίπτονται εις την επίθεσιν [...] Την δε εσπέραν της 29 ο Ελληνικός στρατός ανταπεξέρχεται δια σφοδράς αντεπιθέσεως, απωθεί τον εχθρό και καταστέλλει οριστικώς την επιθετικὴν του δράσιν. Οι ημέτεροι παραμένουσιν εις τας θέσεις των, αρχίζει δε από της 29 μετά την νικηφόρον απόκρουσιν του εχθρού, η εκ δεξιού βαθμιαία προς τον ποταμό συγκέντρωσις.[...]

Την 30 ο εχθρός συγκεντρώνει πάλιν νέας, περιωρισμένας όμως εις έκτασιν πλέον, προσπάθειας και επιτίθεται κατά του άκρου αριστερού (VII Μεραρχίας), αποκρούεται και πάλιν και καταδιώκεται [...]».⁸⁴

«Στρατός Κεμάλ έναντι ημών ολοένα ενισχύεται δια αποστολών εκ Κιλικίας, δια μεταφοράς τμημάτων εξ Ανατολικού Μετώπου και ενεργουμένης γενικής Στρατολογίας ήτις κατόπιν αναχαιτίσεως προελάσεως ημών προς Άγκυρα αποδίδει πλειότερον ή πρίν. Ήδη δύναμις Κεμαλικού Στρατού ημέτερον Μέτωπον, 22 Μεραρχίαί Πεζικού και 5

ευνοϊκό όταν οι ένοπλες δυνάμεις του αντιπάλου έχουν καταστραφεί, αλλά, εάν αυτό δεν συμβαίνει τότε τα πράγματα γίνονται δύσκολα». Βλ. Clausewitz, *On War*, 525. Για εμπειρική επαλήθευση των γεγονότων που συνώθησαν στην υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της άμυνας από τον κεμαλικό στρατό, βλ. Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής Εμπλοκής*, 279.

⁸² Ο Κεμάλ σε διαταγή του προσδιορίζει εναργώς τον αντικειμενικό στόχο της στρατιωτικής του στρατηγικής: «Δεν υπάρχει καμιά γραμμή άμυνας· υπάρχει πεδίο άμυνας και αυτό το πεδίο είναι ολόκληρη η χώρα. Δεν θα πρέπει να εγκαταλειφθεί ούτε σπιθαμή από τη χώρα, εκτός και αν ποτιστεί με το αίμα των πολιτών». Παρατίθεται στο Βολκάν, *Ατατούρκ*, 292. Επίσης Gawrych, "Kemal Atatürk's Politico-Military Strategy, 334.

⁸³ Clausewitz, *On War*, σ. 370.

⁸⁴ Στρατηγός, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, 271.

Μεραρχίαι Ιππικού, επί πλέον δε άτακτοι. Μέση μάχιμος δύναμις εκάστης Μεραρχίας Πεζικού 3000 άνδρες, εκάστης ιππικού 1000 σπάθαι. Έναντι τούτων διαθέτουμεν 12 Μεραρχίας Πεζικού μέσης μαχίμου δυναμεις εκάστης 5000 και ταξιαρχίαν δυνάμεως 2 ιλών. Ούτω και νυν έτι εχθρικός στρατός αριθμητικώς υπέρτερος ολοέν ενισχυόμενος. Προς τούτοις εχθρός ήρχισε αναλαμβάνων πρωτοβουλίαν επιθέσεων του όπερ καθίστησι έτι αισθητοτέραν αριθμητικήν ανεπάρκειαν ημών, όντων ηναγκασμένων ν'αποκρούσωμεν επιθέσεις επί μεγίστου μετώπου, δια συνεχών μετακινήσεων δυνάμεων, δι' ας μετακινήσεις πολύ αμφιβάλλω αν θα έχωμεν εγκαίρως πληροφορίας, δεδομένου ότι στερούμεθα παντελώς ιππικού, το δε μόνον πραγματικόν μέσον πληροφοριών μας, η αεροπορία, δεν θα ηδύνατο μετ' ού πολύ να λειτουργή συνεχώς, ως εκ του χειμώνος».⁸⁵

Η υπέρβαση του σημείου κορύφωσης της άμυνας των κεμαλικών δυνάμεων θα οδηγήσει την ελληνική στρατιωτική ηγεσία στην επαναξιολόγηση του μέτρου αποτελεσματικότητας των στρατιωτικών της μέσων υπό το πλαίσιο των διαμορφωθείσών συνθηκών στο μικρασιατικό θέατρο,⁸⁶ μεταστρέφοντας τη φύση της στρατιωτικής της στρατηγικής από επιθετική σε αμυντική – εφαρμογή στατικής άμυνας για τη διατήρηση της κατεχόμενης εδαφικής γραμμής Εσκή Σεχήρ, Κιουτάχεια, Αφιόν Καρά Χισάρ. Ο αρχιστράτηγος Παπούλας, αποκρυσταλλώνοντας τα αποτελέσματα της ελληνικής επίθεσης, (κατάληψη της γραμμής Κιουτάχεια-Αφιόν Καραχισάρ),⁸⁷ προσδιορίζει την όψη της στρατιωτικής στρατηγικής με γνώμονα το μέτρο αποτελεσματικότητας της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας και τις εσωτερικές (κάμψη της εσωτερικής συνοχής του ελληνικού στρατού και αριθμητική μείωση του έμψυχου δυναμικού) και εξωτερικές παραμέτρους (υπερεκτεταμένο μέτωπο) που επέβαλαν την άμεση περαιώση της εκστρατείας.

«Ο στρατός ημών κατόπιν εννεατούς πολέμου έχει υποστή σοβαράν μείωσιν κυρίως από απόψεως στελεχών και δη των καλυτέρων, εξ ού η συνοχή εν τη διοίκησει έχει μειωθή. Κατά τας δυο τελευταίας επιχειρήσεις ο στρατός εν τω συνόλω υπήρξεν αξιοθαύμαστος. Αλλ' η αντίληψις της Στρατιάς είναι ότι δεν θα ήτο φρόνιμον να ζητηθή τι πλέον παρ' αυτού. Δια τους λόγους τούτους, φρονώ ότι επιβάλλεται η ταχεία περαιώσις της Μικρασιατικής εκστρατείας».⁸⁸

Με διαφορετική διατύπωση, ο Έλληνας αρχιστράτηγος επαληθεύει την υπόθεση εργασίας του Κλαούζεβιτς ότι «ο φυσικός στόχος κάθε επιχειρησιακού σχεδίου είναι το σημείο καμψής στο οποίο η επίθεση γίνεται άμυνα. Εάν κάποιος θελήσει να το υπερβεί, δεν θα είναι μόνον μία ανώφελη ενέργεια που δεν θα προσθέσει τίποτα στην επιτυχία· θα είναι μια επιβλαβής (ενέργεια), που θα οδηγήσει σε αντίδραση».⁸⁹

⁸⁵ Τηλεγράφημα Α. Παπούλα προς το υπουργείο Στρατιωτικών 14.9.1921. Παρατίθεται στο Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής εμπλοκής*, 279.

⁸⁶ Την επίτευξη του πολιτικού στόχου για κατάληψη ευρείας εδαφικής γραμμής όσον το δυνατόν πλησιέστερης προς την Άγκυρα.

⁸⁷ Τηλεγράφημα (αριθ. 6.714) του έλληνα αρχιστράτηγου προς τον υπουργό Στρατιωτικών Ν. Θεοτόκη, (8.9.1921). Παρατίθεται στο Πασσάς, *Η Αγωνία Ενός Έθνους*, 138.

⁸⁸ Στο ίδιο, 140.

⁸⁹ Clausewitz, *On War*, σ. 570.

Τοιουτοτρόπως αποκρυσταλλώνει εναργώς τις άμεσες απειλές που αναφύονταν από την εφαρμογή στατικής άμυνας,⁹⁰ λόγω της προοδευτικής ενίσχυσης των κεμαλικών δυνάμεων και αντίστροφα της εξασθένησης της ελληνικής στρατιωτικής ισχύος. Παρεπόμενα, ο κεμαλικός στρατός δύνατο να χρησιμοποιήσει το πλεονέκτημα του επιχειρησιακού αιφνιδιασμού για τη διάρρηξη του ελληνικού αμυντικού μετώπου.⁹¹ Στον αντίποδα, η Ελληνική πολιτική ηγεσία δεν συνεκτίμησε ορθά τα αποτελέσματα που ενείχε, όχι μόνον για τη στρατιωτική αλλά και για την υψηλή στρατηγική, η υπέρβαση του σημείου κορύφωσης της Ελληνικής επίθεσης. Εμμένοντας στην προηγούμενη αλληλοϋπονομευόμενη πολιτική της επιλογή για την επιτακτική ανάγκη της στρατιωτικής κατοχής μίας ευρείας εδαφικής ζώνης, τα όρια της οποίας θα αποφασίζονταν από τη διοίκηση της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας.⁹² Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Έλληνας πρωθυπουργός Δ. Γούναρης:

*«Η στρατιωτική κατάσταση, την οποίαν η Κυβέρνησις έχει ανάγκην να χρησιμοποιήσῃ ως βάσιν της πολιτικής αυτής ενέργειας, εδηλώθη ἤδη επανειλημμένως εις την Διοίκησιν της Στρατιάς.[...] Καίτοι μη επιτευχθείσης της μέχρις Αγκύρας προελάσεως, εἶναι πρόδηλον ὅτι δυνάμεθα και οφείλομεν να πορισθώμεν εκ την συντελεσθείσης προελάσεως, ἥτις αποτελεί το μέγιστον μέρος της αποφασισθείσης μέχρις Αγκύρας, ὅσο το δυνατόν πλείονα εκ των επιδιωχθέντων αποτελεσμάτων και να δημιουργήσωμεν κατάστασιν ὅσον ενέστι προσεγγίζουσαν εις εκείνην, ἥτις θα εδημιουργεῖτο αν η προέλασις ἐφθάνεν εις το τέρμα. Ποία δέον να εἶναι η γραμμή, δί' ης δύναται τούτο να επιτευχθῆ, ἀπόκειται εις την Στρατιάν ν'ἀποφασίσῃ».*⁹²

Καταληκτικά, η πολιτική επιλογή της μετаноεμβριανής Ελληνικής κυβέρνησης επιβεβαιώνει την καθολικά αποδεκτή κλαουζεβιτσιανή παραδοχή περί της υποταγής του πολέμου στην πολιτική και της πρωτοκαθεδρίας της πολιτικής έναντι της στρατιωτικής ηγεσίας.⁹³ Εντούτοις, σε μία δεύτερη και βαθύτερη ανάγνωση επιβεβαιώνεται αυτό που «απείρως συχνά» παρατηρείται στην πράξη και αποκρυσταλλώνεται εναργώς από τον Κλαουζεβιτς στη στρατηγική ανεπάρκεια της πολιτικής ηγεσίας, να προσδιορίσει ορθολογικά τον πολιτικό σκοπό του πολέμου που καλείται να διεξάγει,⁹⁴ καταδεικνύοντας την πολιτική ανεπάρκεια των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων ως προς τη διαδικασία προσδιορισμού του πολιτικού σκοπού του πόλεμου.

Συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν η ανάδειξη-ανάλυση της υπέρβασης του σημείου κορύφωσης της επίθεσης στο μέτρο αποτελεσματικότητας της ελληνικής στρατιωτικής

⁹⁰ John J. Mearsheimer, *Conventional Deterrence*, (Ithaca: Cornell University Press, 1983), 48.

⁹¹ Βλ. Πασσάς, *Η Αγωνία Ενός Έθνους*, σ. 138-40.

⁹² Βλ. Δούσμανης, *Η Εσωτερική Όψις της Μικρασιατικής Εμπλοκής*, 267-68.

⁹³ Για εκτενή ανάλυση της συγκεκριμένης πτυχής βλ. Clausewitz, *On War*, 86-7, 605-8. Handel, *Masters of War*, κεφ. 6 και Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1997), 121-34.

⁹⁴ Με διαφορετική διατύπωση, ο Κλαουζεβιτς δεν υποστηρίζει ότι η πολιτική και στρατιωτική οπτική είναι αποκλειστικά συνδεδεμένες με τις δύο αυτές διακριτές εξουσίες απλά υποθέτει ότι η πολιτική αρχή αντιπροσωπεύει επαρκώς την πολιτική οπτική και η στρατιωτική αρχή τη στρατιωτική οπτική. Βλ. εκτενέστερα Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, 122.

στρατηγικής και κατ' επέκταση στην πραγμάτωση του αντικειμενικού πολιτικού στόχου της Ελληνικής πολιτικής ηγεσίας. Μέσα από τη συγκριτική ανάλυση των ανταγωνιστικών στρατιωτικών στρατηγικών των μετανοεμβριανών Ελληνικών κυβερνήσεων και της κεμαλικής κυβέρνησης, καταδείχθηκαν τα σημεία τρωτότητας της Ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής που οδήγησαν στην υπέρβαση του σημείου κορυφής της ελληνικής επίθεσης – η απόφαση της Ελληνικής πολιτικής ηγεσίας να συνεχίσει-εντατικοποιήσει τις επιθετικές στρατιωτικές επιχειρήσεις πέρα από το Σαγγάριο.

Εν συνεχεία ελέγχθηκαν και επαληθεύθηκαν πραγματολογικά οι ακόλουθες υποθέσεις εργασίας αναφορικά με τη λυσιτελή χρήση της στρατιωτικής ισχύος για την επίτευξη ενός οριοθετημένου πολιτικού στόχου.

α) Η αμφίδρομη σχέση μεταξύ άμυνας-επίθεσης δημιουργεί ένα στρατηγικό δίπολο που οφείλει να ληφθεί υπόψη κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης-εφαρμογής της στρατιωτικής στρατηγικής. Εφόσον κάθε επίθεση απολήγει σε άμυνα ενώ η άμυνα οδηγεί σε επίθεση, η σωστή και έγκαιρη διάγνωση του σημείου κορύφωσης της επίθεσης/άμυνας (το σημείο μετατροπής μιας στρατιωτικής δράσης από επιθετική σε αμυντική και τανάπαλιν) καθίσταται ικανή-αναγκαία συνθήκη για μια λυσιτελή στρατιωτική στρατηγική.

β) Κατά τη διάρκεια οιασδήποτε επιθετικής ή αμυντικής στρατιωτικής δράσης, εμφανίζεται ένα βέλτιστο σημείο πέρα από το οποίο το πραγματικό κόστος αυξάνεται πολλαπλάσια σε σχέση με το αναμενόμενο όφελος. Αυτό σημαίνει ότι ο στόχος κάθε ορθολογικής στρατιωτικής στρατηγικής είναι να αναγνωρίσει και να αξιοποιήσει το σημείο κορύφωσης της επίθεσης/άμυνας που λειτουργεί ως πολλαπλασιαστής ισχύος στο μέτρο αποτελεσματικότητας της στρατιωτικής και συνακόλουθα της υψηλής στρατηγικής.

γ) Αναμφίλεκτα, το απόλυτο στρατηγικό αξίωμα είναι η ικανότητα προσαρμογής της εκάστοτε στρατιωτικής στρατηγικής στην αντίστοιχη στρατηγική του αντιπάλου. Η ικανότητα της στρατιωτικής ηγεσίας για την άμεση - έγκυρη ανάγνωση - αξιολόγηση τόσο των στρατιωτικών στόχων του αντιπάλου όσο και των σημείων τρωτότητας της στρατιωτικής του στρατηγικής οδηγεί στην αποδιάρθρωσή της.

Συμπερασματικά, οι Ελληνικές μετανοεμβριανές κυβερνήσεις επέλεξαν-εφάρμοσαν μια επιθετική στρατηγική εκμηδένισης εδραζόμενοι αποκλειστικά στη χρήση της στρατιωτικής ισχύος με στόχο την καταστροφή του στρατού του Κεμάλ μέσα από αποφασιστικές μάχες. Ωστόσο, η εν λόγω στρατιωτική στρατηγική δεν δύνατο να υποστηριχθεί από το σύνολο των οικονομικο-στρατιωτικών μέσων της Ελλάδας, ενώ ταυτόχρονα, δεν συναρμόζονταν με τα στρατηγικά συμφέροντα των δυνάμεων της Αντάντ για το μελλοντικό πολιτικό και εδαφικό καθεστώς του εκκολαπτόμενου Τουρκικού κράτους. Αντίστροφα η κεμαλική κυβέρνηση, υιοθέτησε και εφάρμοσε μια ισορροπημένη (με όρους σύζευξης μέσων και σκοπών) αμυντική στρατιωτική στρατηγική εξουθένωσης, με πολιτικό στόχο τη διεθνή της αναγνώριση ως φυσικού καταπιστευματοδόχου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποκαθιστώντας το status-quo ante στη Μικρά Ασία.

Ο Διονύσιος Τσιριγώτης είναι Επίκουρος Καθηγητής στο τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς, με αντικείμενο Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία. Είναι κάτοχος πτυχίου διεθνών και ευρωπαϊκών σπουδών του τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, από το οποίο επίσης απέκτησε μεταπτυχιακό και διδακτορικό δίπλωμα στις διεθνείς σχέσεις και στρατηγικές σπουδές. Έχει δημοσιεύσει σειρά άρθρων-δοκιμίων-μονογραφιών αναδιφώντας σε κεντρικά ζητήματα της Ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, της θεωρίας των διεθνών σχέσεων και της στρατηγικής ανάλυσης.